

EESTI MAAÜLIKOOL
Põllumajandus- ja keskkonnainstituut

Helen Saar

LOODUSTURISMI ARENGUVÕIMALUSI VÄRSKA VALLAS
NATURE TOURISM DEVELOPMENT POSSIBILITIES IN VÄRSKA
PARISH

Bakalaureusetöö
Loodusturismi õppekava

Juhendaja: Marika Kose, MSc

Tartu 2017

SISUKORD

SISSEJUHATUS	5
1. MAAPIIRKOND TURISMISIHTKOHANA	7
1.1. Turismisihtkoha mõiste	7
1.2. Säästev turism maapiirkonnas	7
1.3. Maapiirkond turismisihtkohana	9
1.3.1. Turismipiirkonna ja loodusobjektide atraktiivsus	9
1.3.2. Turismispiirkonna mainekujundus	10
1.3.3. Eeldused ja positiivsed asjaolud	11
1.3.4. Puudused ja takistavad asjaolud	12
1.4. Inimeste ootused maapiirkonda reisimisel	13
1.5. Kohalikud elanikud turismi osana	13
2. MATERJAL JA METOODIKA	15
3. TULEMUSED	16
3.1. Loodusturismi objektide ankeedid	16
3.2 Värskas valla loodusturismi objektide kodulehtede analüüs	54
3.3 Värskas valla giidide tegevuse analüüs	54
4. ARUTELU	56
KOKKUVÕTE	58
SUMMARY	60
KASUTATUD KIRJANDUS	62
LISAD	70

Eesti Maaülikool Kreutzwaldi 1, Tartu 51014		Bakalaureusetöö lühikokkuvõte	
Autor: Helen Saar		Õppekava: Loodusturism	
Pealkiri: Loodusturismi arenguvõimalusi Värskas vallas			
Lehekülgi: 75	Jooniseid: 43	Tabeleid: 1	Lisasid: 4
Osakond: Põllumajandus- ja keskkonnainstituut Uurimisvaldkond: Loodusturism Juhendaja(d): MSc Marika Kose Kaitsmiskoht ja aasta: Tartu 2017			
<p>Värskas vallas on probleemiks loodusturismi ühtse kontseptsiooni puudumine ning loodusturismi objektide vähene potentsiaali kasutamine. Töö eesmärgiks on kaardistada Värskas vallas olevate loodusturismi objektide olukord, anda soovitusi edaspidiseks ning luua ühtne loodusturismi kontseptsioon. Metoodikana kasutati turismiinfot koondavate kodulehtede ning kirjanduse uuringut. Seejärel valiti välja 41 loodusturismi seisukohast olulist objekti, külastati neid kõiki ning pandi loodud ankeedi alusel olulisemad asjad kirja. Üldiselt on objektide seisukord hea, kuid matkarajad vajavad hooldamist ning mõned hooned rekonstrueerimist. Selle tulemusena võib öelda, et Värskas valla loodusturismi potentsiaal on veel kasutamata, puuduvad loodusturismipaketid ning loodusturismiga tegelevad organisatsioonid.</p>			
Märksõnad: loodusturism, objektid, loodusturismi areng			

Estonian University of Life Sciences Kreutzwaldi 1, Tartu 51014		Abstract of Bachelor's Thesis	
Author: Helen Saar		Specialty: Nature tourism	
Title: Nature tourism development possibilities in Värskas parish			
Pages: 75	Figures: 43	Tables: 1	Appendixes: 4
Department: Institute of Agricultural and Environmental Field of research: Nature tourism Supervisors: MSc Marika Kose Place and date: Tartu 2017			
Värskas Parish does not have a solid concept for nature tourism development and underutilisation of existing nature tourism targets potential. The aim of the study was to map and record the state of nature tourism objects in Värskas Parish, provide recommendations for future actions and help create an integrated nature tourism concept. A study of tourism information webpages and relevant literature was used as research method. Subsequently, 41 objects of potential interest to a nature tourist were selected and visited. All important aspects were recorded through relevant questionnaire responses. In general, the objects are in a satisfactory state, hiking trails need better maintenance and some buildings could do with a makeover. Consequently, it can be stated that the nature tourism potential in Värskas Parish needs enhanced utilisation. Moreover, there is a lack of nature tourism packages and nature tourism umbrella organisations.			
Keywords: nature tourism, objects, nature tourism, nature tourism development			

SISSEJUHATUS

Käesoleva töö eesmärgiks on uurida Värskas vallas olevaid loodusturismi objekte, nende olukorda, arendamisvõimalusi ning luua ühtne loodusturismi kontseptsioon Seto Külavüü kõrvale. Uurimisküsimuseks on, millises seisundis on loodusturismi objektid ning kas oleks vajalik teha antud valdkonnas parandusi. Selleks kaardistasin 41 Värskas valla loodusturismi objekti ning käisin vaatamas, mis seisukorras need on.

Selline eesmärgi püstitamine ja ootus tulemustele tuleneb sellest, et Värskas vallal kui loodusturismi sihtkohal on suur potentsiaal, kuid puudub ühtne loodusturismi kontseptsioon ning arendamise initsiatiiv. Puudub ka internetilehekülj või väljaanne, mis kajastaks kõiki vallas olevaid loodusturismi objekte.

Värskas vallas on palju kauneid loodusmaastikke ja –objekte, samuti on see hea koht rekreatiivsete tegevuse harrastamiseks looduses ning seetõttu loodusturismi kontekstis oluline sihtpunkt. Sellises väikeses kohas asuvad mitmed tuntud suurettevõtted nagu AS Värskas Vesi, Seto Talumuuseum, Värskas Sanatoorium ja Veekeskus. Loodusega saab tutvuda mitmetel matkaradadel, näiteks Õrsava ning Pikalombi loodusradadel, võrratud vaated avanevad Mustoja maastikukaitsealal, lisaks on piirkonnas tunda militaarialoo hõngu Petseri Põhjalaagri hoonete ja Lõunalaagri matkaraja näol.

Töö tulemused on saadud objekte külastades, pildistades ning tehes märkmeid ankeeti, mis on lisas (lisa 1). Uuris ka oma ankeedis kajastunud objektide kodulehti ning vaatasin viitamist piirkonna teistele vaatamisväärsustele. Intervjueerisin giid Helen Külvikut minu valitud objektide kattumise kohta tema ekskursioonide marsruutidega, analüüsisin kogutud andmeid ning panin kirja omapoolsed soovitusused edaspidiseks.

Hüpotees on: Värskas vallal on suur potentsiaal loodusturismi piirkonnana, mis ei ole piisavalt hästi esitletud ning ei leia turistide seas kasutust.

Soovin tänada oma juhendajat Marika Koset sisuka tagasiside ning huvitavate ideede eest.
Lisaks ka Helen Külvikut intervjuueerimiseks leitud aja eest.

1. MAAPIIRKOND TURISMISIHTKOHANA

1.1. Turismisihtkoha mõiste

Mõistel "turismisihtkoht" on mitmeid erinevaid definitsioone ning puudub üks kindel üldtunnustatud määratlus või arusaam. Oma päritolult on termin "turismisihtkoht" tüüpiline geograafiline mõiste ning seda võetakse geograafilise ruumi osana. Selline sõnastus lähtub Burkart'i ja Medlik'i (1974: 46) klassikalisest definitsioonist, milles on öeldud, et turismisihtkoht on geograafiline üksus, mida külastavad turistid ning on iseseisev keskus. Goeldner ja Ritchie (2003: 466) järgi on turismisihtkoht teatav geograafiline piirkond, kus külastaja naudib erinevat tüüpi reisikogemusi. Üks kõige detailsem definitsioon mõtestab turismisihtkohta kui geograafilist ala, mis sisaldab maastikku ja kultuurilisi iseärasusi ning suudab pakkuda turismitooteid, mis tähendab laialdasi transpordirajatisi, majutust, toitu ning vähemalt ühte väljapaistvat tegevust või kogemust. (Žemla 2016)

Turismisihtkoht on koht, mida turistid saavad külastada ja kus viibida ning millel on eriline kultuuri- või looduspärand. (IGI Global 2017) See on füüsiline ruum, kuhu turist jääb vähemalt üheks ööks ning sisaldab turismitooteid nagu tugiteenused, vaatamisväärsused ja turistide ressursid. Turismisihtkoht võib olla mis tahes suurusega koht, alustades riigist ja piirkonnast, lõpetades linna, küla või iseseisva keskusega. (A practical guide...2007)

Turismisihtkoht on ala, kus turistid soovivad täita oma ootusi, teisalt aga on see kohalike inimeste eluruum. Turisti saabumine sihtkohta toob kaasa otsese kontakti turisti ja kohalike elanike vahel ning võib viia kokkupuuteni, mis võib olla nii positiivne, negatiivne kui ka mõlemat. (Zadel jt 2014)

1.2. Säästev turism maapiirkonnas

Säästvat turismi võib määratleda kui turismi, mis on välja töötatud ja säilitatakse mingis piirkonnas (kogukonnas või keskkonnas) sellisel viisil, et see on elujõuline lõpmatu ajaperioodi jooksul ning ei muuda keskkonda sellisel määral, et takistab edukat arengut ning teiste tegevuste ja protsesside heaolu. Maaturismi säästlikkuse hindamiseks kasutatakse sageli sotsiaalseid, kultuurilisi, majanduslikke ja keskkonnavalaseid mõõtmeid. (Fun jt 2014)

Säästev areng viitab arengule, mis vastab praeguse põlvkonna inimeste vajadustele ilma, et ohustaks tulevaste põlvkondade vajadusi (Lee, Hsieh 2016). Säästva turismi areng peab vastama praeguste turistide ning võõrustavate piirkondade vajadustele, samal ajal kaitstes ning täiustades võimalust tulevikuks. Ressursse kasutatakse nii, et majanduslikke, sotsiaalseid ja esteetilisi vajadusi on võimalik rahuldada, säilitades samal ajal kultuurilist terviklikkust, põhilisi ökoloogilisi protsesse, bioloogilist mitmekesisust ja elu. (Scutariu jt 2016)

Säästev areng hõlmab keskkonnateenuste säästvat kasutamist ning keskkonnamõjudega arvestamist, kohalike teenuste eelistamist, lugupidamist kohalike tavade suhtes, loodus- ja kultuuripärandi säilitamist ning turistide vastutustundlikkuse suurendamist (Säästva turismi tegevusjuhend 2007).

Maaturism on hea vahend säästvaks arenguks paljudes maapiirkondades (Scaglione, Mendola 2016). Säästva turismi arendamine on tugevalt seotud kohaliku kogukonna ja nende suhtumisega turismi. Jätkusuutliku turismi arendamise protsessis on kohalikud inimesed võtmeelement, kuna on otseselt mõjutatud selle arengust. Turismi areng mõjutab ka teisi sektoreid nagu põllumajandus, toiduainete tootmine ja käsitöö, mis võivad samuti kaasa aidata kogukonna heaolule. Säästva turismi arendamise idee on esile tõusnud seoses vajadusega tagada tõhus turismisektor ning see põhineb kolmel tähtsamal komponendil: keskkonnakaitselistel huvidel, sotsiaal-kultuurilistel ja majanduslikel vajadustel, mis hõlmavad kogukonda. (Muresan jt 2016)

Põllumajandusega on loodud kogukonnale mitmekesine keskkond. Oma tegevusega aitab põllumajandus kaasa mulla, maastiku ning loodusliku mitmekesisuse säilimisele. Säästva põllumajanduse eelduseks on säästlikult kasutada loodusvarasid toidu tootmiseks ning kindlustada hea elukvaliteet praegustele ning tulevastele põlvedele. (Gavrilă-Paven 2015)

Hotellitööstuse pikaajaline ja pidev jõupingutus kulude kontrollimiseks läbi selliste säästva arengu tegurite nagu vee ja energia kasutamine on andnud täiendava tõuke, kuna tarbijad on aina enam huvitatud nendest hotellidest, kus kasutatakse ressursside vähendamise metoodikat ning minimeeritakse keskkonnamõjusid. Kuigi hotellide jõupingutused on olulised energia ja ressursside säästmiseks, on siiski põhielemendiks külastajate reaktsioon ning osavõtt. Majutuskohdade säästlikkus põhineb energia, vee ning jäätmete säästlikul kasutamisel. (Bruns-Smith jt 2015)

Rahvuslikud maitseid ning trendid on turistide ning ka kohalike seas väga olulised ning seetõttu on huvi ning nõudlus kohaliku toidu vastu aina kasvav trend. Kohalikku toitu võib mõtestada kui toidu tootmist ja tarbimist, mis kasutab kohalikku toorainet, suurendades

kohalikku majandust ja tööhõivet. Kohaliku toidu süsteemi peetake alternatiiviks ülemaailmsele toidusüsteemile. Kohaliku toidu tarbimine on säästlik võimalus – see on võimalus saada toit farmist otse toidulauale, säästes energiat ja vähendades transportimise vahemaid, pakkudes sotsiaalhoolekannet, arendades ühiskondlikku vastutust ning säilitades majanduslikku väärtust kohalikus majanduses. (Lehtinen 2012)

1.3. Maapiirkond turismisihtkohana

1.3.1. Turismipiirkonna ja loodusobjektide atraktiivsus

Turismisihtkoha atraktiivsus on seotud turistide tajuga seoses sihtkohaga ning turismipiirkonna võimega rahuldada külastajate vajadusi. Kuna turismitooteid ja teenuseid on väga palju ja erinevaid, siis on oluline, et pakutav toode oleks atraktiivne ning meeldejääv. (Reitsamer jr 2016) Turismiatraktsioon on unikaalne, ilus ja on mitmekesine loodusvarade, kultuuri, inimtegevuse tulemuse või turistidele suunatud objektide tõttu. Turismiatraktsiooni põhikomponent on miski, mis kutsub inimesi teistest piirkondadest turismisihtkohta midagi nägema või tegema. Turismiatraktsioon hõlmab floorat ja faunat, samuti ka inimese loodud objekte: muuseume, iidset kultuuripärandit, kunsti, kultuuri, ajalugu, agroturismi, rekreatsiooni parke, seiklusparke ja seiklusturismi. Erilist huvi pakub ka jahipidamine, koopad, käsitöö, ostlemine, pühakojad ning palverännakud. (Erislan 2016) Turismisihtkoha atraktiivsus on seotud juurdepääsetavuse, mugavuse, infrastruktuuri, maastiku ning kohaliku kogukonnaga. Naturaalne vorm ja maastik on kõige elementaarsemad tegurid, mis meelitavad külastajaid turismipiirkonda. Peale maastiku on tähtsaks teguriks ligipääs sihtkohta. Oluline on ka mugavus, näiteks majutusvõimalused ning söögikohtade olemasolu. Kohalik kogukond saab täiendada looduslikke ning kogemuslikke ressursse, see aga eeldab suhtlust kohalike inimestega. Kohaliku kogukonna tähtsus turistide emotsionaalse ja käitumusliku reageeringu suhtes on pälvinud üha suuremat tähelepanu. Isikutel, kes kogevad lähedalt kohalikku kogukonda ja kultuuri, on tõenäolisemalt meeldejäävam kogemus ning kõrgem rõõmu- ja heaolutase. (Reitsamer jt 2016)

Atraktsioonid on peamiseks ajendiks turismisihtkoha külastamiseks ning peamiseks põhjuseks, miks turistid eelistavad üht sihtkohta teisele. Atraktsioonide ja tegevuste mitmekesisus pakub turistidele laiemat valikut, mistõttu külastajad veedavad sihtkohas ka

rohkem aega. (Vengesai 2003) Alhemoud ja Armstrong (1996) klassifitseerivad turismi vaatamisväärsused nelja kategooriasse: loodusobjektid (näited metsad, jõed); ajaloolised vaatamisväärsused (näiteks varemed, kindlused); kultuuriobjektid (näiteks usulised vaatamisväärsused, muuseumid, laadad, festivalid, käsitöö); tehislikud vaatamisväärsused (näiteks teemapargid). (Royo-Vela 2007)

1.3.2. Turismispiirkonna mainekujundus

Turismisihtkoha mainet võib defineerida kui inimeste muljet piirkonna kohta, kus nad ei ela või ka kui uskumusi, mõtteid või muljeid, mis inimesel on turismisihtkohast. Teoreetilisest seisukohast on olemas üldine kokkulepe, et kognitiivsed ja afektiivsed komponendid on seotud positiivsete või negatiivsete tajupiltidega toote või brändi hindamisel. (Kokkali jt 2009)

Turismisihtkoha mainel on väga oluline osa otsustamise protsessis. Võib väita, et tugevama positiivse mainega sihtkohtadel on suurem võimalus osutada valituks. Sihtkoha maine mõjutab ka edasist turistide puhkuse hindamise kogemust ning ka tulevikuplaane.

Sihtkoha valikul on tähtsad viis tunnust: elutsükkel, võimalikud väärtused, turismikogemused, sihtkoha kvaliteet ning maine. Uurimised sihtkoha maine kohta on kinnitanud selle tähtsust turunduse ja turisti otsustusprotsessis. Turismisihtkoha maine mõjutab turisti sihtkohtade valikut, väärtushinnanguid ning ostuprotsessi. Kokkuvõtvalt võib öelda, et turismisihtkoha maine kujundusel on oluline info, mida on edastatud antud piirkonna kohta ning turisti arusaam, kes toetub tajule ning emotsioonidele. (Royo-Vela 2007)

Mainekujundamisel olulised tegurid võib jagada kategooriatesse:

- 1) Looduslikud tingimused: ilm ja kliima, randade olukord, merevee kvaliteet, järved, mäed, kõrbed, taimestiku ja loomastiku rikkus.
- 2) Vaba aja veetmise võimalused ja rekreatsioon: teemapargid, meelelahutus- ja sporditegevused, golf, kalastus, jaht, suusatamine, veepargid, matkamine.
- 3) Looduslik keskkond: maastiku ilu, puhtus, ülerahvastatus, liiklus.
- 4) Infrastruktuur: teede olukord, tervishoiusüsteemi areng, telekommunikatsiooni areng, hoonete areng.
- 5) Kultuur, ajalugu ja kunst: muuseumid, ajaloolised ehitised, monumendid, festivalid, käsitöö, folkloor, usk.

- 6) Sotsiaalne keskkond: kohalike inimeste külalislahkus ja sõbralikkus, vaesus, elukvaliteet, keelebarjäärid.
- 7) Turismiinfrastruktuur: hotell ja kööginurgaga majutus, voodikohtade arv, kvaliteet, lihtne juurdepääs sihtkohta, ekskursioonid sihtkohas, info turistidele.
- 8) Poliitilised ja majanduslikud tegurid: poliitiline ja majanduslik stabiilsus, turvalisus, kuritegevuse tase, terrorirünnakud, hinnatase.
- 9) Atmosfäär: hea reputatsioon, perekonnakeskne koht, eksootiline, müstiline, lõõgastav, lõbus, nauditav, huvitav, meeldiv, igav, stressirohke. (Beerli, Martin 2004)

1.3.3. Eeldused ja positiivsed asjaolud

Maaturismi võib defineerida kui turismi, mis hõlmab turismiga seotud tegevusi, mis toimuvad maapiirkonnas - näiteks agroturism, kultuuriturism, ökoturism, loodusturism ja seiklusturism (Silva, Leal 2015). Eesmärgiks on mitmekesiste turismitoodete kaudu säilitada, taastada ja väärtustada piirkonna arhitektuuri, ajalugu, loodust ja maastikku (Loureiro 2014).

Maaturismi mõiste kattub kohati heaolu turismi mõistega – maaturism ei ole seotud luksusega, vaid looduse, rahu ja vaikusega (Pesonen, Komppula 2010). Maaturism on järjest tõusev trend. See on alternatiiv massilisele linnastumisele ning säilitab kõik maapiirkonna eluga seotud iseärasused. (Ionela jt 2015) Maaturism on muutunud võimsaks vahendiks tegevuste mitmekesistamiseks maapiirkondades, pakkudes jätkusuutlikku alternatiivi traditsioonilisele kuurortturismile (Scaglione, Mendola 2016). Maaturism on oluline ressurss, mida tuleb arvesse võtta maapiirkonna arendamisel. See on hea võimalus väiketaludele, kes ei suuda konkureerida ülemaailmsete turgude poolt kehtestatud tingimustega.

Maaturism võimaldab rahuldada maapiirkonna üha suuremat huvi looduspärandi ja maakultuuri säilitamise kontekstis. See võib vähendada elanikkonna väljarännet maakohtadest (Ionela jt 2015), tuues maapiirkondadele majanduslikku ning sotsiaalset kasu. See on noortele atraktiivseks tegevusalaks ning samuti pakub turism uusi töökohti ning sissetulekut kohalikele inimestele. (Snieska jt 2014) Maaturismi rahavood võivad kaasa aidata töökohtade säilitamisele jaemüügi, transpordi, majutuse ning meditsiini valdkonnas. Samuti on see lississetulekuks põllu-, metsa- ning kalameestele. Uusi töökohti luuakse peamiselt hotelli- ja toitlustusettevõtetes, samuti on maaturism heaks võimaluseks alustada

(noortel) oma äri. (Irshad 2010) See mitte ainult ei paku ärivõimalusi, vaid ka taaselustab maapiirkondi ning aitab kaasa majanduse arengule ning parandab elukvaliteeti nii kohalike kui ka külastajate jaoks.

Puhkajate rohkus mõjutab pakutavate teenuste mitmekesisust, lisaks laieneb põllumajandusturg. Maaturism on tõhus vahend looduse, kultuuri ja traditsiooniliste väärtuste säästmiseks. Turism annab uue tähtsuse maastikukaitsele ning vanade mõisate ja paleede rekonstueerimisele, samuti suurendab elanike huve teiste maade looduse ja kultuuri vastu. Maaturism aitab hoida ning arendada kohalikku kultuuri maapiirkondades. (Snieska jt 2014)

1.3.4. Puudused ja takistavad asjaolud

Turiste kutsub maapiirkonda selle eriline kultuuripärand ning maastik, seega võib piirkond olla ohustatud turismimõju ning turistidele loodud reaktatiivsete tegevuste tõttu (Ionela jt 2015). Turism kahtlemata toob kaasa tulu ning loob töövõimalusi, kuid tööd on osalise ajaga või hooajalised ning mõnel juhul juhivad äri ka kõrvalised isikud. Siiski seda tasakaalustab ühelt poolt avalike teenuste vajadus ning maksumus, kuid teiselt poolt maa hind, omadused, kaubad ja teenused. Võib ka juhtuda, et sisserännanud maaomanikud tõrjuvad kohalikud inimesed kinnisvaraturult välja. Sotsiaalsed kulud on põhjustatud suurenenud sotsiaalse ja kultuurilise ebastabiilsuse tõttu, seega võib turism toimida ülemaailmse kultuuristamise stiimulina ning maakogukonnad on eriti vastuvõtlikud välismõjutustele. Selle tulemusena võetakse vastu uusi ideid, stiile ja käitumuslikke mudeleid, mis muudavad traditsioonilisi kultuure ja väärtusi ning võivad toimuda muutused kohalike inimeste igapäevases rutiinis ning privaatsuses, mis võib põhjustada konflikte kohalike ja sisserännanud ajutiste või alaliste elanike vahel.

Olulised on ka keskkonnakaitseks kulud, kuna maaelu keskkond on eriti habras ning vastuvõtlik turismi kahjulikele mõjudele. Suure hulga turistide juuresolek ja osutamine vaatamisväärsustele ja teenustele nende vajaduste rahuldamiseks, võivad vähendada või isegi hävitada omadusi, mis algselt meelitasid neid maapiirkonda. Mõned tegevused (näiteks suusatamine, matkamine, ratsutamine) võivad kahjustada looduskeskkonda, mis kannatab külastajate intensiivsuse all. Erinevas vormis reostus suureneb koos turistide arvu tõusuga: füüsiline reostus (prügi mahaviskamine), õhusaaste (liikluse suurenemine), mürasaaste (eriti nädalavahetustel ning pühade ajal) või visuaalne reostus (tulede intensiivsus, täiendavad

riigiteed). Suurenenud aktiivsustase võib häirida ökoloogilist ja bioloogilist ökosüsteemi ja ka loomastikku. Põllumajandust ja metsandust on juba ammu tunnustatud füüsiliste ja sotsiaalste omaduste osa maapiirkonnas, aga teisi, näiteks turismi, teid ja majutust peetakse teguriteks, mis vähendavad üldist kättesaadavust maal ning kahandavad selle maakoha atraktiivsust. (Cánoves jt 2004)

Negatiivseks mõjuks võib olla veel suurenenud meelemürkide kasutamine, salakaubavedu, keelelised ja kultuurilised muutused, tahtmatud elustiili muutused, kohalike elanike väljatõrjumine turismi arendamiseks, pererahu rikkumine ning kohalike inimeste kõrvale jätmine loodusvaradest (Zadel jt 2014)

1.4. Inimeste ootused maapiirkonda reisimisel

Inimeste ootused maapiirkonda reisimisel on sarnased heaolu turismile - nad püüavad lõõgastuda, puhata tööst, pääseda rutiinist, nautida rahu ning vaikust, sportida ning tunda rõõmu heast tervislikust toidust. Maaturism tootena tähendab rahu ja vaikust, sõbralikku ja sooja atmosfääri, loodust, maastikku ning tegevusi, mis on seotud loodusega. Uuringute tulemusena on välja selgitatud inimeste ootused maapiirkonda reisimisel. Maakohtade turistid on motiveeritud võimalusest avastada loodust või uusi kultuure, harrastada välitegevusi või nautida rahu ja üksindust. Lõõgastumine sisaldab mitmeid tegureid – värskendust, igapäevasest rutiinist väljumist, pole vajadust kiirustamiseks, vaimselt aktiivne olemist ning tunnet, et oled kodus väljaspool kodu. Maapiirkonda reisides oodatakse, et pole ülerahvastatud kohti ning et pere saab koos olla ja leidub tegevusi ka lastele, kauneid maastikke, kohaliku arhitektuuriga tutvumist, omaette olemist, aga samas ka rahulikku suhtlust teiste turistidega. (Pesonen, Komppula 2010)

Maapiirkonda reisijate peamiseks motivaatoriteks võivad olla kokkupuude loodusega, ruumi ja vabaduse kogemine, ehtuse ja traditsioonide otsimine, soov kohalike inimestega suhelda ning reisikulude olulisus (Yun jt 2011).

1.5. Kohalikud elanikud turismi osana

Turismiarenduse protsessis on elanikud turismisihtkohtades olulised osapooled ning neid võib järk-järgult pidada turismitoodete tuumaks. Turismi arengul on märkimisväärne mõju kohalikele elanikele. Uurimused kohalike elanike taju kohta turismimõjude ja hoiakute

kohta aitab mõista probleeme, mis eksisteerivad turismiarengus ning aitavad edendada säästva turismi arengut. (Min jt 2012)

Turism hõlmab nii turistide kui ka kohalike elanike heaolu, kes igapäevaselt elavad turismiühiskonnas ning kes on osa turismitootest. Sellepärast on oluline moodustada selline toode, mis rahuldaks turistide vajadusi, ilma või minimaalse mõjuta kohalike elanike igapäevaelule. Seega on oluline kaasata kohalikud inimesed turismiarendusse, et luua positiivne suhtumine turismi ning et anda panus turismitoote kvaliteeti. (Zadel jt 2014)

Kohalikud elanikud näevad turismis uusi ärivõimalusi ning on motiveeritud neid avastama. Siiski nad teavad, et võivad tekkida mõned negatiivsed füüsilised, kultuurilised, sotsiaalsed ja majanduslikud mõjud. Kohalike silmis on füüsiline koht, kus nad resideeruvad ehtne ja loomulik keskkond. (Ambrož 2008)

Erinevate uurimuste tulemusena on saadud arvamusi kohalike elanike suhtumise kohta turismi. Tulemused näitavad, et elanikud suhtuvad järjekindlalt turismi positiivselt. Positiivsus tuleneb elanike uskumustest, et turism parandab kogukonna arengut, arendab põllumajandustoodete turgu, suurendab sissetulekuid ning et turism toob juhuslikku õnne. Majanduslikud, kultuurilised ja infrastruktuursed kasud on elanike jaoks olulised. Kohalikud inimesed toetavad turismi arengut oma ühiskonnas, kui nad saavad kasu turismiga seotud tegevustest. Puudulik on üldsuse osalemine otsuste tegemise protsessis. Siiski on kohalikud tähele pannud, et turism on suurendanud negatiivseid mõjusid nagu alkoholism ja ebamoraalsed tegevused, muutnud kogukonna struktuuri suurenenud väljarände tõttu ning toiduainete hinnad on läinud kallimaks. Üldiselt toetavad kohalikud elanikud turismiarendust, kuid on märke, mis tuleks võtta vaatluse alla kavandajate ja otsustajate poolt.

Kohalike elanike osalust turismiarenduses võib vaadelda kahel moel: osalemist otsuste tegemisel ning osalemist kasu saamise eesmärgil. Osalemine otsustusprotsessis tähendab, et elanikel on võimalus avaldada oma lootusi, soove ja hirme ning aidata kaasa planeerimisprotsessis enda teadmiste ja kogemuste põhjal. On oluline, et elanikud tahavad olla kaasatud, mis tähendab, et kohalike inimeste seas on olemas teatud tasemel teadvus ja tundlikkus turismi arengu suunas. Kogukondliku turismi planeerimine peaks sisaldama võimalusi oma äri loomiseks, töötada tööstusega seotud kohtades, osaleda koolitustel ning saada haridust päranditurismi rollide ning mõjude kohta. (Zadel jt 2014)

2. MATERJAL JA METOODIKA

Esiteks uurisin piirkonna turismiinfot koondavaid kodulehti (puhkaeestis.ee ning loodusegakoos.ee). Puhka Eestis lehelt valisin välja 16 objekti ning Loodusega koos lehelt valisin välja 8 objekti, kusjuures lõkkekohad sidusin matkaradade ning metsamajade ankeetidega, mille välja töötasin ja mille järgi iga objekti kirjeldasin ning mis on pandud lisadesse (lisa 1). Seejärel lisasin objekte piirkonna turismikaartidelt – valisin Setomaa ja Petserimaa turismikaardi ning Põlvamaa turismikaardi. Uurisin Värskas vallas koduleheküljel külastajale välja toodud majutus- ja toitlustusasutusi ning loodusturismi objektide kodulehti. Tahtsin välja tuua põhilised ja kõige külastatavamad kohad, et uurida nende seisukorda ja õigustatust turismikaartidel ning kodulehtedel. Eeskujuna sain kasutada ka Kaia Koolmeistri bakalareusetööd Hiiumaa loodusturismi arenguvõimalustest, kuna seal on sarnaselt Värskas vallaga väga rikkalik loodus, mis ei ole piisavalt hästi esitletud (Koolmeister 2016).

Teiseks külastasin kõiki valitud objekte perioodil 19.03.17-14.05.17. Tegin oma ankeedi alusel objektide juures märkmeid ning pildistasin neist ka enamust. Iga objekti kohta kirjeldasin asukohta, infot, turundust, ligipääsu, seisukorda, väärtust ning andsin soovitused edaspidiseks.

Kolmandaks tegin intervjuu Värskas vallas tegutseva giidi Helen Külvikuga. Selleks valmistasin ette tabeli olemasolevate objektidega ning palusin teha märkmeid selle kohta, kuhu ta külastajaid viib. Vestlus toimus vabas vormis, sain ankeeti lisada veel objekte, mida mul algselt märgitud ei olnud ning sain selgust ka töö käigus tekkinud küsimustele.

Neljandaks tegin objektidest kokkuvõtte ning koondasin tulemused tabelisse, et tekiks ühtne ettekujutus Värskas valla loodusobjektide turunduskanalitest, viida- ja parkimissüsteemist ning infotahvlite olemasolust.

3. TULEMUSED

Käesolevas peatükis on kirjeldatud Värskas vallas loodusturismi seisukohast oluliste objektide olukorda, ligipääsetavust ning info olemasolu.

3.1. Loodusturismi objektide ankeedid

1. Õrsava matkarada

Asukoht: eramaa, vallamaa ja riigimaa, Kooli tn 1, Värskas alevik, Värskas vald.

Info: 5,2 km pikkune matkarada ümber Õrsava järve (Puhka Eestis 2017^a) (joonis 1).

Turundus: olemas puhkaeestis.ee lehel, Setomaa ja Petserimaa turismikaardil ning Põlvamaa turismikaardil.

Joonis 1. Õrsava matkarda. Autori foto. 14.05.17

Ligipääs: kõige parem alustada Värskas staadionimaja tagant, kus on olemas ka raja kaart. Autodele parkimisvõimalus.

Seisukord: üldiselt hea, olemas suunaviidad rajal ning infotahvlid, välikäimla kasutamise võimalus. Suunav viit raja alguse kohta puudub ning väiksemad sillad on lagunened.

Lugu/väärtus: rada kulgeb mööda lahesoppi, mida kutsutakse küla järgi Õrsava järveks. Rajal saab ülevaate ajaloost ning loodusest. Teekonna esimesse poolde jäävad ajaloolise Petseri Põhjalaagri hooned ning Värskas esimene puurkaev, teises pooles saab nautida kauneid männimetsasid, teele jäävad ka RMK puhkemajad. (Tohva 2010) Viielt infotahvliit saab lugeda Värskas ajaloo- ja pärandkultuuriobjektide kohta. Rajal saab näha kunagiste

kaitsevæe ohvitseride uhkeid hooneid ning Põhjalaagri ülem kindral Nikolai Reegi suvekodu. Rajale jääb 1967. aastal avatud esimene Värskas puurkaev, mis on nüüdseks suletud. Mustoja sillalt avaneb kaunis vaade Õrsava järvele. Õrsava matkaraja on rajatud 2005. aastal Riigimetsa Majandamise Keskuse (RMK) ja Värskas vallavalituse poolt. Raja läbimiseks koos infotahvlite lugemiseks võib ajakulu olla kuni 2 tundi. (Külvik jt 2016)

Toode/teenus: ei kuulu mitte ühegi paketi koosseisu.

Parandused/ettepanekud: raja algusse tuleks paigaldada suunav viit "Õrsava matkarada", väiksemad sillad vajavad rekonstrueerimist. Rajal on potentsiaali linnuvaatlusteks, linnulaulu retkedeks ning fotojahiks – pildistada saab nii maastikku, taimi, linde ning hea õnne korral ka loomi.

2. Värskas valgustatud suusa- ja terviserada

Asukoht: eramaa ja vallamaa, Värskas alevik, Värskas vald.

Info: 1,2 ja 1,6 km pikkune suusa- ja terviserada (joonis 2).

Turundus: olemas Põlvamaa turismikaardil.

Ligipääs: rada algab ning lõpeb Värskas Gümnaasiumi staadionil. Olemas parkimisvõimalus autodele.

Seisukord: hea, olemas suunaviidad rajal, raja kaart, välikäimla. Suunav viit raja alguse kohta puudub.

Lugu/väärtus: võimalik valida lühema ja pikema raja vahel. Lühem rada on täielikult valgustatud, pikem rada läbib ka valgustamata ala. Rajal saab

Joonis 2. Värskas valgustatud suusa- ja terviserada. Autori foto. 16.04.17

harrastada nii tervisejooksu ja –kõndi, kui ka suusatada klassikalises ja uisustiilis. Rajal on tõuse ja ka tasasemaid alasid. (Spordiplatsid 2017)

Tervisespordi kompleksi kuuluvad veel treeningvahendid, kangid, laste mänguväljak, staadion ning skatepark. Rada valmis 2012. aastal Ettevõtluse Arendamise Sihtasutuse toetusel ning Värskas valla osalusel, rada hooldab Värskas vallavalitsus. (Põlva maavalitsus 2017)

Toode/teenus: ei kuulu ühegi paketi koosseisu.

Ettepanekud: raja algusse tuleks paigaldada suunav viit "Värskas valgustatud suusa- ja terviserada".

3. Pikalombi loodusrajad

Asukoht: eramaa, riigimaa, Sanatooriumi, Väike-Rõsna küla, Värskas vald.

Info: 3,8 ja 9,1 km pikkune matkarada Euroopa piiril (joonis 3).

Turundus: olemas spavarska.ee lehel, Setomaa ja Petserimaa turismikaardil ning ka Põlvamaa turismikaardil.

Joonis 3. Pikalombi loodusrajad. Autori foto.

19.03.17

Ligipääs: kõige parem on matka alustada Värskas Veekeskuse juurest või Värskas Sanatooriumi parklast.

Seal on suur parkla nii autodele kui bussidele. Kodulehtedel kirjas, et läbitav nii jalgsi, rattaga kui ka tõukerattaga, suurvee ajal soovitatav minna rajale kummikutega. Kuna laudtee kulgeb üle Velna soo, siis tegelikkuses kevadel pärast lume sulamist umbes 1 kilomeetri pikkune laudtee läbimatu ka kummikutega.

Seisukord: halb. Viidad puu najal ning murdunud. Vaatetornist järgmisse punkti ehk istumiskohta laudtee läbimatu – mädanenud, kitsas ning vee all. Vaatetorn iseenesest korralik, kuid esimesed astmed natuke lagunenenud. Saarepää järve ääres olemas rahuldavas seisus istumis- ja lõkkekoht, välikäimla, prügikast. Trepid lagunenenud, järve äärde viiv sild täiesti mädanenud. Prügi maas ning ümbrus heina kasvanud. Üldmulje hooldamata. Tee peale jääb ka Kurtjärv, kuhu viib samuti soos asuv laudtee, mis on pärast lume sulamist vee all, hooldamatuse tõttu ka heina sees ning läbimatu, seega Kurtjärvest saab vaid kerge aimduse. Lisaks puudub ka viit "Kurtjärv". Viit raja alguse kohta puudub.

Lugu/väärtus: rajal matkates saab nautida kaunist loodust, jääaja tulemusena tekkinud Velna sood, teele jäävad ja Saarõpää (Saarepää) ja Kurtjärv. Sügisel võib metsast korjata seeni ja marju, samuti on soo jõhvikaterohke. (Värskas Sanatoorium ja Veekeskus 2017^a) Värskas ala on olnud üleujutatud Lämmijärve poolt, millele annavad kinnitust üksikud soojärved.

Lämmijärv mõjutab ka sood praeguseni – kui järves on vesi kõrge, on ka soo üleujutatud. Rada kulgeb Popovitsa küla poole ning peagi pöördub Kurõsuu vaatetorni, kust algab ka laudtee. Vaatetornist saab näha eismest Eesti-Vene piiriposti, Lämmijärve ning Kulje kiriku torni Venemaal. Üle laudtee asub Saarõpää (Saarepää) rabajärv ning puhkekoht. (Tohva 2013) Tee peale jäävad ka I aastatuhande II poolest pärinevad arheoloogiamälestisena kaitse alla võetud kääpad. Pikalombi loodusrajad on rajatud 2007. aastal MTÜ Setomaa Turismi algatusel ning radasid hooldab Värskas vallavalitsus. (Infotahvel Värskas Sanatooriumi juures) (lisa 3)

Toode/teenus: Pikalombi loodusradadele viib külastajaid giid Helen Külvik.

Parandused/ettepanekud: kindlasti vahetada välja lagunenenud viidad, teha korda vaatetorni trepp, uuendada ning hooldada Saarõpää järve ääres olevat puhkekohta. Lisada viit ”Kurtjärv”, et külastaja teaks kuhu on sattunud. Võimaluse korral tuleks välja vahetada laudtee. Raja algusse võiks paigaldada ka viida ”Pikalombi loodusrajad”. Alles seejärel saaks rada külastajatele reklaamida ning oleks potentsiaali korraldada plaanilisi loodus- ning räätsamatkasid.

4. Verhulitsa suusa- ja terviserajad

Joonis 4. Verhulitsa suusa- ja terviserajad.

Autori foto 14.05.17

Seisukord: hea, rajad ning ümbrus korras.

Asukoht: eramaa, riigimaa, Suusamaja, Õrsava küla, Värskas vald.

Info: 1-5 km pikkused suusarajad ning 5 ja 10 km pikkused terviserajad (Eesti Spordiregister 2017) (joonis 4).

Turundus: olemas Põlvamaa turismikaardil.

Ligipääs: Värskast sõita Saatse poole mõni kilomeeter, viit näitab paremale ”OK Peko puhkemaja”, kuhu saab parkida autod ning kust algavad rajad.

Lugu/väärtus: rajal võimalik harrastada erinevat liiki tervisesporti (kepikeõndi, tervisejooksu ja –kõndi), lisaks saab suusatada nii klassika- kui ka vabastiilis ning rajad on tuntud ka orienteerujate seas. (Spordiplatsid 2017) Veel pakub rada võimalusi räätsamatkadeks (raja läheduses soo peal), tõukekelgu, ratta- ning tõukerattamatkadeks. Rajal on mitmeid langusi ning ka tõuse. Rajad on vaheldusrikkad ning kulgevad läbi männimetsade, mööda soid ning üle ojade, ülevaate saab läheduses olevast mõhnastikust. Rada algab ja lõpeb orienteerumisklubi Peko puhkemaja juures. (Külvik jt 2016) 3 kilomeetrine ring avati 2003. aastal, 2013. aastal avati 5 kilomeetrine ring. Radasid hooldab orienteerumisklubi Peko.

Toode/teenus: väike lõik kattub RMK Laskevälja rattarajaga.

Parandused/ettepanekud: korraldada matkajuhiga tõukeratta- või tõukekelgumatkasid ning linnuvaatlusi ja fotoretkesid. Talvel oleks hea valgustatud suusaraja olemasolu.

5. Saatse Seto muuseumi metsarada

Joonis 5. Saatse Seto muuseumi metsarada. Piret

Pungas-Kohv. (Pihla piiriraja pajatused 2017)

Asukoht: eramaa, vallamaa, riigimaa, Muuseumi, Samarina küla, Värskas vald.

Info: 1,4 km pikkune matkarada Saatse Seto muuseumi juures (joonis 5).

Turundus: olemas Setomaa ja Petserimaa turismikaardil ja Põlvamaa turismikaardil.

Ligipääs: Olemas Saatse muuseumi viit. Värskast sõita 17 km Saatse

poole mööda künklikku liivateed. Viit näitab "Saatse" 3 km, pöörata vasakule ning sõita otse. Muuseumi juures olemas parkla autodele ja bussidele.

Seisukord: hea, olemas infotahvlid, puhkekoht ning välikäimla. Matkarajal olemas küll suunavad viidad, kuid puudub viit raja olemasolu kohta. Mina, kes raja olemasolust ei teadnud, sattusin sinna kogemata, seega oleks kasu ühest suunavast viidast.

Lugu/väärtus: rada kulgeb Vene piiri lähedal, kultuuri ja loodust tutvustavad 4 infotahvli. Rajal viibijad peavad järgima reegleid, rajalt ei tohi kõrvale kalduda ega pildistada Vene piiriposti. Rada algab muuseumi parkla lähedalt, kus on esimene infotahvel reeglitega. Rajal võib kohata palju erinevaid taimi, näiteks: harilikku vereurmarohu, tedremaranit, harilikku

laanelille, leselehte, harilikku kuutõverohtu, ulatuslikult kasvavat soovõhku ja palju teisi. Matkarajal saab näha ka Teise Maailmasõja aegseid kaitsekraave. Raja lõpus on puhkekoht, kust avaneb vaade muuseumile. (Külvik jt 2016) Rada hakati rajama 2010. aastal, avati aga 2011. aastal. Metsarada hooldab Värskas vallavalitsus.

Toode/teenus: Seto kultuuripärandil põhineva õuesõppeprogrammi "Pihla piiriraja pajatused" osa (Seto Talumuuseum 2017).

Ettepanekud: paigaldada tuleks viit "Saatse Seto muusuemi matkarada". Hea rada "taimejahiks" – saab teha nii fotomatu kui ka niisama tutvustavaid retkesid eriti koolilastele, et seeläbi õpetada looduses kasvavaid taimi.

6. Lõunalaagri matkarada

Joonis 6. Lõunalaagri matkaraja lõkkekoht.

(Loodusega koos 2017^a)

Asukoht: riigimaa, Orava metskond 19, Voropi küla, Värskas vald.

Info: 2,2 km pikkune matkarada ja lõkkekoht telkimisega (joonis 6).

Turundus: olemas loodusegakoos.ee lehel ning Põlvamaa turismikaardil.

Ligipääs: mööda Tartu-Koidula maanteed sõita Maturini, siis keerata vasakule (viit "Lõunalaagri matkarada") ning sõita veel 4,2 km

(Loodusega koos 2017^a). Kõige parem on matka alustada infotahvli juurest,

kus on olemas parkla nii autodele kui bussidele.

Seisukord: üldiselt hea, ainult mõned viidad lagunevad ning maha kukkunud. Lõkkekoht väga korralik, olemas ilus istumiskoht, välikäimla ning küttepuid.

Lugu/väärtus: matkarada on loodud Petseri Põhjalaagri hoonestuse ja eluolu tutvustamiseks. (Külvik jt 2016) Petseri lõunalaager on peale vabadussõja lõppu rajatud laager sõjaväeõppusteks. Ohvitseridel olid uhked villad, sõduritel kasarmud, ratsaväel võimsad tallid – nüüd on sellest saanud vaid mälestus. Minevikus eksisteerinud laagrist saab aimu matkarajal. (Reisijutud 2015) RMK lõkkekoha juures asub paisjärv ning kümnete meetrite kõrgused mõhnad (Külvik jt 2016)

Lõunalaagri matkarada on rajatud 2011. aastal Riigimetsa Majandamise Keskuse (RMK) poolt. Raja läbimiseks võib arvestada ühe tunniga.

Toode/teenus: Lõunalaagri matkarada on Seto Külavüü sihtpunkt ning üks sihtpunkt 43 km pikkusel Laskevälja rattarajal. Matkarajale viib külastajaid ka giid Helen Külvik.

Parandused/ettepanekud: lagunenenud viidad tuleks välja vahetada. Korraldada rohkem matku giidi juhtimisel, et saada täpsemalt aimu kunagistest hoonetest ning elust.

7. Laskevälja rattarada

Joonis 7. Laskevälja rattarada. Autori

foto. 14.05.17

Asukoht: eramaa, vallamaa, riigimaa, Lobotka küla, Värskas vald.

Info: 43 km pikkune rattarada (joonis 7).

Turundus: olemas loodusegakoos.ee lehel, Setomaa ja Petserimaa turismikaardil ning Põlvamaa turismikaardil.

Ligipääs: rada on ringikujuline, seega võib matka alustada erinevatest kohtadest. Üheks heaks alguspunktiks on RMK Värskas lõkkekoht, kus asus Eesti kaitsejõudude suurtükiväe laager – täpsemalt saab lugeda rannas olevalt viidalt. Lõkkekoha juurde saab auto parkida ning pärast matka lõõgastuda. (Valk 2012)

Seisukord: hea, rada ning ümbrus korras.

Lugu/väärtus: rattarajal on võimalik osa saada Värskas ajaloo ja pärandkultuurist. Rada läbib Mustoja maastikukaitseala ning mõhnastikku. (Loodusega koos^b) Raja esimene osa (17 km) kulgeb tasasemal maal Põhjalaagrist Lõunalaagrisse, teine osa (26 km) viib tagasi Värskasse mööda raskemat ning mägisemat ala (Värskasse elama 2017). Lõkkekohast ning kunagisest suurtükiväe laagrist edasi sõites viib tee lasketiiru, kust suundub mööda kiviteed edasi Mustoja maastikukaitseala poole. Kivitee on 20. sajandi algul sõdurite poolt ehitatud tee, nimetus ei ole aegade jooksul kohalike hulgas hääbunud ning on siiani kasutuses. Edasi suundutakse Tapetute mäe juurde, möödutatakse küladest ning jõutakse lõpuks Lõunalaagrisse, kust suundutakse ringiga tagasi Värskasse. (Valk 2012) Rattaraja rajas 2012. aastal ning hooldab

Riigimetsa Majandamise Keskus (RMK). Rajal on võimalik tutvuda 13 infotahvliga, raja hargnemiskohtadele on paigaldatud suunaviidad ning tähistatud on ka huvitavamad kohanimed. (Külvik jt 2016)

Toode/teenus: rada läbib mitmeid loodus- ning kultuurilooliselt tähtsaid kohti.

Parandused/ettepanekud: rajal on potentsiaali korraldada tõukeratta- ning jalgrattamatku loodusearmastajatele, kindlasti sobiv koht erinevateks linnu- ning taimematkadeks.

8. Mustoja maastikukaitseala

Joonis 8. Mustoja maastikukaitseala.

Autori foto. 14.05.17

Asukoht: eramaa, riigimaa, Lutepää, Treski, Sesniki, Nedsaja, Korela, Vaartsi ja Rääptsova küla, Värskas vald.

Info: kaitseala on loodud haruldaste pinnavormide ning ökosüsteemide kaitseks 1998. aastal (EELIS Infoleht 2017^a). Põlvamaa suurim maastikukaitseala (RMK Laskevälja rattaraja infovoldik) (joonis 8).

Turundus: märgitud Setomaa ja Petserimaa turismikaardil ning Põlvamaa turismikaardil.

Ligipääs: kaitseala paikneb Värskas-Saatses ja Värskas-Matsuri tee vahel (Setomaa I).

Seisukord: hea. Maastikukaitsealal käies silm lausa puhkab, ümbruses on kaunis loodus, suvel ning sügisel viljakad seene- ning marjametsad.

Infotahvlitel on info ajalooliste sündmuste kohta, mis annab hea ettekujutuse kunagisest eluolust.

Lugu/väärtus: Nõukogude ajal teati piirkonda kui Värskas polügoon ning esimese Eesti Vabariigi perioodil kui Petseri laskevälja. Pärast vabadussõja oli vaja kohta, kuhu rajada suviseid väljaõppekeskusi. Kuna ala oli sobiv, siis rajati sinna mitmekümne ruutkilomeetri suurune Petseri laskeväli. (Valk 2012) 3470 ha suurune kaitseala. Maastikukaiteala on huvitav erilise mõhnastiku ning nende vahel olevate soode, liivikute ning seal kasvavate liikide poolest. Kaitseala on jaotatud neljaks sihtkaitsevööndiks: Verhulitsa ojalamm, Lutepää liivik, Lame- ja Kahurimäe vöönd. Suurimad sood on Tedremägi, Kaivo ja Juudova ning kõrgeimad tipud Tedremägi (96m) ja Tornimägi (95 m). Kaitseala sobib matkamiseks

ning annab ka rikkalikku seene- ja marjasaaki. (Ainsoo L, Ainsoo U 2005). Alaga on seotud mitmeid huvitavaid lugusid ning kohanimesid – näiteks Viinatii kark, Rüüvlilump, Tinaliiv, Kahurimäe, Neljateerist ja paljud teised (Valk 2012).

Toode/teenus: Mustoja maastikukaitseala on üks Seto Külavüü sihtpunkt, maastikukaitsealale jääb 43 km pikkune Laskevälja rattarada. Kaitseala on koht, kuhu giid Helen Külvik külastajaid viib.

Parandused/ettepanekud: võimalik korraldada tõukeratta- või jalgrattamatku, et tutvustada huvitavate nimedega ja ajaloo kohtasid – erinevaid mägesid, lohke ning soid ning seeläbi tutvustada ka loodust.

9. Tinaliiva liivik

Joonis 9. Tinaliiva liivik Autori foto. 02.04.17

Asukoht: riigimaa, eramaa, Lutepää küla, Värskas vald.

Info: 16 hektari suurune lage väli – liivik (joonis 9).

Turundus: puudub.

Ligipääs: Värskast sõita Saatsel poole mõni kilomeeter, seejärel näitab viit ”OK Peko puhkemaja”, pöörata paremale ning sõita veel umbes kolm kilomeetrit mööda liivateed,

lageda ala järgi tunneb liiviku ära.

Seisukord: hea, annab ettekujutuse kunagisest lagedast Petseri laskevälja alast.

Lugu/väärtus: 20. sajandi I poole Petseri laskevälja ala. Piirkonda on kutsutud suurte liivaväljade tõttu ka Setumaa Saharaks (Infotahvel Tinaliiva liiviku juures) (lisa 2). Varem oli ala suurus 6 hektarit, taastamistöde käigus suurendati seda 16 hektarini. Puude raiumise tõttu pääseb päiksekiirgus paremini ligi ning võimalik, et tuul liigutab rohkem liiva. (Voolaid 2017)

Toode/teenus: liivik asub Mustoja maastikukaitsealal ning ala läbib ka RMK Laskevälja rattarada.

Parandused/ettepanekud: kuna alal on just tehtud taastamistööd, siis rohkem soovitusi ei ole. Ala peaks jääma puutumatusena ning seda ei peaks reklaamima kõigile.

10. Petseri Põhjalaager

Asukoht: eramaa, vallamaa, Pikk tn 52, Värskas alevik, Värskas vald.

Info: vabadussõja järgselt loodud sõjaväelaagri hooned (joonis 10).

Turundus: olemas Setomaa ja Petserimaa turismikaardil.

Ligipääs: Värskas alevikust sõita paar kilomeetrit Saatse

Joonis 10. Petseri Põhjalaagri hooned.

foto. 02.04.17

poole. Ajaloolised hooned Autori paiknevad mõlemal pool teed enne Seto Talumuuseumi ja laululava.

Igasugune viidastus puudub, küll aga olemas infotahvel.

Seisukord: mõned hooned restaureeritud ning kasutusel elumajadena, barakid mahajäetud ning kasutusesta. Sellisena tekitavad aukartusäratava tunde ning panevad mõtlema, milline oli kunagi eluolu. Hooned on müügis, välja arvatud kindral Nikolai Reegi maja, mida planeeritakse rekonstrueerida Põhjalaagri muuseumiks.

Lugu/väärtus: 1927. aastal hakati ehitama Nikolai Reegi eestvõtmisel Eesti Vabariigi Kaitseväge Petseri Põhjalaagrit sõjalisteks väljaõpeteks (Laanetu 2003). 45 miljonit senti maksva laagri jaoks saadi riigieelarvest vaid 5 miljonit. Laagrit hakkasid ehitama sõdurid, materjal saadi oma metsast, olemas oli ka tiserikoda. (Raudjärv 2013). Laagrisse ehitati barakid sõduritele, seitse maja ohvitseridele, millest ilusaim oli järve kaldal asuv ülem Nikolai Reegi elumaja. Olemas oli ka pood, kasiino, söögi- ja köögisaal, lisaks spordi-, õppe- ja loendusplatsid. (Laanetu 2003) Laagris teenisid jala-, ratsa-, suurtükiväelased ja teised üle Eesti. Sõdurite ning laevade ja praamide tulek oli suursündmus, inimeste arv Värskas kasvas mitmekordseks (Raudjärv 2013). Pärast 1940. aastat läks laager Punaarmee valdustesse, enamik laagriohvitseride küüditati, samuti oli laager saksa valdustes (Esko 2003).

Rohkem kui 40st hoonest on tänapäevaks säilinud alla kümne. (Laskevälja rattaraja infovoldik) Lipuväljakule on rajatud Värskla laululava ja spordiplatsile Seto Talumuuseum (Mihhailov 2013)

Toode/teenus: Petseri Põhjalaager on üks sihtpunkt 43 km pikkusel Laskevälja rattarajal ning koht, kuhu giid Helen Külvik külastajaid viib.

Parandused/ettepanekud: barakkidele funktsiooni andmine ning seeläbi hoonete rekonstrueerimine. Võimalus minna ajas tagasi ning avada laagrihooned külastajatele muuseumistiilis hoonetes või hoopis hakata pakkuma majutust erinevate suvelaagrite tarbeks.

11. Verhulitsa laudsipettäi

Asukoht: eramaa, Pikk tn 41, Verhulitsa küla, Värskla vald.

Info: kultuurilooliselt tähtis looduskaitsealune mänd (joonis 11).

Turundus: olemas Setomaa ja Petserimaa tursmikaardil.

Ligipääs: Värskast Saatse poole sõita paar kilomeetrit, puu jääb vasakut kätt, kohe kõrval on AS Värskla Vesi. Auto saab parkida tee äärde.

Seisukord: objekti seisukord hea, olemas infotahvel, viidad puuduvad.

Lugu/väärtus: "Laudsi pettäi" tähendab kirjakeeles surnulava mändi. Selline puu on osa setu kultuurist.

Männi tüvi hargneb neljaks, juttude järgi on see nii

Joonis 11. Verhulitsa laudsipettäi.

Autori foto. 02.04.17

sellepärast, et küla rajamise ajal pandi kokku kasvama neli mändi. Pärimuse järgi oli kombeks, et männi

juures peatusid surnuvoorid, kes olid teel Verhulitsa

külast kirikusse. Kauss surnu pesemise veega visati vastu mändi katki, surnu all olnud õled ning pesemiseks kasutatud riidetükid põletati männi juures. Puu juures isegi ei räägitud, löödi vaid risti ette ning palvetati. (Eesti giid 2017) Üks legend on seotud ka sellega, et Verhulitsa külakogukond tahtis puu maha raiuda, üks külamees ostis aga maa koos puuga külast ära ning nii saigi päästetud üks ajalooline puu. Nõukogude ajal keelati puude juures

kombetalitlused, mistõttu on see traditsioon hääbunud. Pärast taasiseseivumist põletati lautsipuu juures küünlaid ning pandi sinna lilli, aga seegi komme on unustatud. Säilinud lautsipuid võib leida veel mujalgi Värskas vallas – näiteks Kostkovas ja Õrsaval. Enamik puid ei ole looduskaitse alla võetud, mistõttu mõnigi puu on langenud inimtegevuse ohvriks. Verhulitsa laudsipettäi kõrgus on 12 m ning vanuseks umbes 260-320 aastat. (Valk 2013)

Toode/teenus: ei kuulu ühegi paketi koosseisu.

Parandused/ettepanekud: kuna sarnaseid puid on veel mujalgi, siis võiks kaardisatada ning viidastada ka teised, nii tekiks ühtne huvitav "laudsipuu rada", mis tutvustaks ühtlasi ka väikseid külasid, kus puud asuvad.

12. Karisilla kivi

Joonis 12. Karisilla kivi. Autori foto.

14.05.17

võiks paigaldada infotahvli.

Asukoht: riigimaa, Kivi, Tonja küla, Värskas vald.

Info: kaitsealune loodusmälestis (joonis 12).

Turundus: puudub.

Ligipääs: Põlva poolt tulles pöörata Karisilla ristist paremale, teede hargnemiskohast hoida vasakule ning sõita umbes kilomeeter, kivi jääb paremat kätt tee äärde, kuhu saab jätta ka auto.

Seisukord: objekt sammaldunud ning lehtede all. Jätab mulje tavalisest kivihunnikust, silti esmapilgul ei märkagi.

Lugu/väärtus: III kategooria kaitsealune rändrahn. Kivi ümbermõõt on 20 meetrit. (EELIS infoleht 2017^c).

Toode/teenus: ei kuulu ühegi paketi koosseisu.

Parandused/ettepanekud: objekti tutvustamiseks

13. Tonja küla

Asukoht: eramaa, Tonja küla, Värskala vald.

Info: miljööväärtuslik paik (joonis 13).

Turundus: olemas Põlvamaa turismikaardil.

Ligipääs: Põlva poolt tulles pöörata Karisilla ristist paremale, seejärel näitab silt vasakule.

Joonis 13. Tonja küla. Autori foto. 14.05.17

Seisukord: suhteliselt mahajäetud, kuid annab hästi edasi

ajaloohõngu. Külla sisenedes saab tõesti tunnetada rahu ning vaikust, vaade järvele on alati ilus.

Lugu/väärtus: Tonja küla on ajalooline rida-kaluriküla. Ühelt poolt piirab küla Värskala laht, mille äärde on ehitatud ka kõik majad ning teiselt poolt piirneb ala Karisilla ojaga. Säilinud on põline maakasutus- ning asustumuster, lisaks lummab küla rahu ning iluga. Külas elas ka seto lauluema Anne Vabarna. (Alumäe 2005) Külast välja Värskala poole sõites jääb tee äärde Tonja laudsipuu – ristiga tähistatud määnd. Sarnaselt teiste laudsipuudega on ka Tonja laudsipuu seotud matusekombestikuga. (EELIS Infoleht 2017^b)

Toode/teenus: Tonja küla on koht, kuhu giid Helen Külvik külastajaid viib.

Parandused/ettepanekud: see koht võiks jääda ka suhteliselt puutumatuks ning eksponeerida veel palju aastaid säilinud rida-kaluriküla.

14. Saatse saabas

Asukoht: Venemaa ala, Verhulitsa külast Lutepää külla (50 meetrit lõigu pikkus) ja Lutepää külast Sesniki külla (1 km), Värskala vald.

Info: teelõik, kus riigisisene maantee läbib Venemaa ala (joonis 14).

Joonis 14. Saatse saabas. (Reisisell 2017)

Turundus: olemas Setomaa ja Petserimaa turismikaardil ning Põlvamaa turismikaardil.

Ligipääs: asub Värskast umbes 8 kilomeetrit Saatse poole.

Seisukord: heas korras, tegeletakse tee asfalteerimise küsimusega.

Lugu/väärtus: teel Värskast Saatsesse tuleb läbida peaaegu

kilomeetri pikkune teelõik, mis kuulub Venemaale. Ala tohib ületada vaid

mootorsõidukiga ning peatumata. Kaardil nägi selline teelõik välja nagu saabas, nii on see ka nime saanud. (Ainsoo L, Ainsoo U 2005)

Toode/teenus: Saatse saabas on üks Seto Külavüü sihtpunkt ning üks koht, kuhu giid Helen Külvik külastajaid viib.

Parandused/ettepanekud: töö autoril pole ettepanekuid.

15. Säpinä püha Anastasia tsässon

Joonis 15. Säpinä püha Anastasia tsässon.

Autori foto. 02.04.17

Asukoht: valla maa, Säpinä küla, Värskala vald.

Info: Säpinä külas asuv palvemaja (joonis 15).

Turundus: puudub.

Ligipääs: asub peateest natuke kaugemal, viidad puuduvad, suhteliselt märkamatu. Parkimiseks eriti ruumi pole, autod saab jätta tee äärde.

Seisukord: ehituslikust seisukorrast rahuldav. Ümbrus heina kasvanud

ning tsässonanini jõudmiseks tuleb kõndida üle heinamaa.

Lugu/väärtus: tõenäoliselt ehitati 1711. aastal Püha vagamärter Anastasia auks ning seda kasutatakse vaid nahtsipäeval. Tsässonat on nimetatud naaberküla järgi ka Matsuri tsässonaks ning neid külasid on peetud üheks. (Raudoja, Mäkeläinen 2011)

Toode/teenus: ei kuulu ühegi paketi koosseisu.

Parandused/ettepanekud: hoone vajab rekonstrueerimist ning hoone ümbrus hooldamist, võiks paigaldada suunavad viidad.

16. Treski Eelkäija Ristija Johannese tsässon

Asukoht: valla maa, Treski küla, Värskas vald.

Info: Treski külas asuv palvemaja (joonis 16).

Turundus: olemas Põlvamaa turismikaardil.

Ligipääs: paikneb peatee lähedal, olemas viit. Autod saab parkida tee äärde.

Seisukord: hea, näeb korralik välja ning ümbrus on hoolitsetud.

Lugu/väärtus: kohaliku pärimuse järgi ehitatud 1758. aastal Ristija Johannese (Jaani) auks ning seal peetakse jaanipäeva. Juttude järgi olevat Ristija Johannes külast möödudes kivil jalgu puhanud ning ära minnes öelnud, et sellele kohale ehitataks väike palvemaja – nii ka tehti ning selle järgi on tsässon ka nime saanud. (Raudoja, Mäkeläinen 2011)

Toode/teenus: Treski tsässon on üks Seto Külavüü sihtpunkt.

Joonis 16. Treski Eelkäija Ristija Johannese Tsässon. Autori foto.
02.04.17

Parandused/ettepanekud: hoone vajab

rekonstrueerimist.

17. Väike-Rõsna õiglase Anna tsässon

Asukoht: valla maa, Väike-Rõsna küla, Värskas vald.

Info: Väike-Rõsna külas asuv palvemaja (joonis 17).

Turundus: puudub.

Joonis 17. Väiko-Rõsna õiglase Anna tsässon.

Autori foto. 16.04.17

Ligipääs: asub Värskas Sanatooriumist mõnesaja meetri kaugusel. Asub elamurajoonis, mistõttu sissepääs autoga valdaja loal. Jalgsi ligipääs Värskas Sanatooriumi tagant mööda liivateed, kõndida mõnisada meetrit ning vasakut kätt järve ääres ongi näha tsässon.

Autod saab jätta tee äärde. Viit ning WC puuduvad.

Seisukord: ehituslikust

seisukorrast suhteliselt hea, ümbrus korras, palvemaja ees istumiskohad.

Lugu/väärtus: tõenäoliselt ehitatud 18. või 19. sajandil Püha õiglase Anna auks ning seal peetakse annepäeva. Tsässon on kaitsealune ajaloomälestis. Hoones asuvad 14.-16. sajandist pärit lubjakivist ristid ning hoone ümber on arheoloogiamälestisena kaitse alla võetud. Pärimuse järgi tuuakse annepäeval tsässonasse annetuseks oinapäid, -jalgu ja villa. Teine pärimus keelab põletada vana tsässona palke – ehk just sellepärast on jäetud remondi käigus eemaldatud palgid palvemaja juurde mädanema. (Raudoja, Mäkeläinen 2011) Tsässona lähedal asub 11.-18. sajandist pärinev maa-alune kalmistu, mis on riikliku kaitse all.

Toode/teenus: ei kuulu ühegi paketi koosseisu.

Parandused/ettepanekud: hoone vajab rekonstrueerimist, võiks paigaldada suunavad viidad.

18. Podmotsa Suvistõpühi tsässon

Asukoht: valla maa, Podmotsa küla, Värskas vald.

Info: Podmotsa külas asuv palvemaja (joonis 18).

Turundus: olemas puhkaeestis.ee, Setomaa ja Petserimaa turismikaardil ning Põlvamaa turismikaardil.

Joonis 18. Podmotsa Suvistõpühi tsässon.

Autori foto. 19.03.17

aastal, kuid on pidevalt renoveeritud. Tsässona kohale on kirjutatud mitmed aastaarvud, mis tähistavad remontimise aastaid. Palvemajas tähistatakse suvistepüha. (Raudoja, Mäkeläinen 2011) Üle lahe Venemaal paistab Kulje kirik. Kui piir oli veel avatud, käis sealne preester Podmotsa tsässonas suvistepüha pidamas. (Elu kahe maailma piiril 2017) Nüüd tuleb kohale kirikuõpetaja Värskast, surnud viiakse tsässonasse ning maetakse Podmotsa kalmistule veel tänapäevalgi. Kalmistul on suur rist, mille kõrval veel kaks väiksemat risti. Usutakse, et ristil on imejõud ning seda ei tohi mujale viia. (Värskast valla koduleht 2017)

Toode/teenus: Podmotsa tsässon on üks Seto Külavüü sihtpunkt ning üks koht, kuhu giid Helen Külvik külastajaid viib.

Parandused/ettepanekud: hoone vajab rekonstrueerimist.

19. Ajakirja National Geographic kollane aken

Asukoht: valla maa, Podmotsa külaplats, Podmotsa küla, Värskast vald.

Info: üks 21st Lõuna-Eesti vaatamisväärsusest, mida on võimalik avastada läbi National Geographicu kollaste akende (Puhka Eestis^b 2017)(joonis 19).

Ligipääs: pärast Värskast aleviku silti sõita veel mõnisada meetrit kuni rismikuni, pöörata vasakule ning sõita mõni kilomeeter kruusateel. Tsässona juures on parkimisvõimalus nii autole kui bussile. Viit on olemas.

Seisukord: hea. Olemas Seto Külavüü infotahvel. WC puudub.

Lugu/väärtus: pärimuse järgi on tsässon ehitatud juba 1760.

Joonis 19. Ajakirja National Geographic kollane aken. Autori foto 19.03.17

Turundus: olemas visitsouthestonia.com lehel.

Ligipääs: pärast Värskat aleviku silti sõita veel mõnisada meetrit kuni ristmikuni, pöörata vasakule ning sõita mõni kilomeeter kruusateel. Aken jääb tsässonast umbes 100 meetri kaugusele, tsässona juures on parkimisvõimalus nii autole kui bussile. Olemas "Podmotsa tsässon ja külakalmistu" viit, mille järgi ka võimalik kollane aken üles leida.

Seisukord: hea, ainult värv pisut kulunud. Olemas infotahvel ning kaart. WC puudub.

Lugu/väärtus: Podmotsa on ala kahe ilma äärel, kus inimesed on elanud juba muinasajal. Küla asub Eesti ning ka Euroopa piiril, 100 meetri kaugusel üle vee asub Venemaa ning vaatamisväärsuseks on seal asuv Kulje kirik. (National Geographic kollaste akende kultuurimarsruut 2017).

Toode/teenus: Podmotsa on üks 21st ajakirja National Geographic kollaste akende sihtpunktist.

Parandused/ettepanekud: raam tuleks üle värvida.

20. Värskat Sanatoorium ja Veekeskus

Asukoht: eramaa, Sanatooriumi, Väike-Rõsna küla, Värskat vald.

Info: Värskat Sanatoorium (joonis 20) on tuntud oma looduslike ravimeetodite poolest – ravimuda ja mineraalvesi. Värskat Veekeskus on unikaalne mullivannides voolava mineraalvee poolest. (Puhka Eestis 2017^c) (joonis 21).

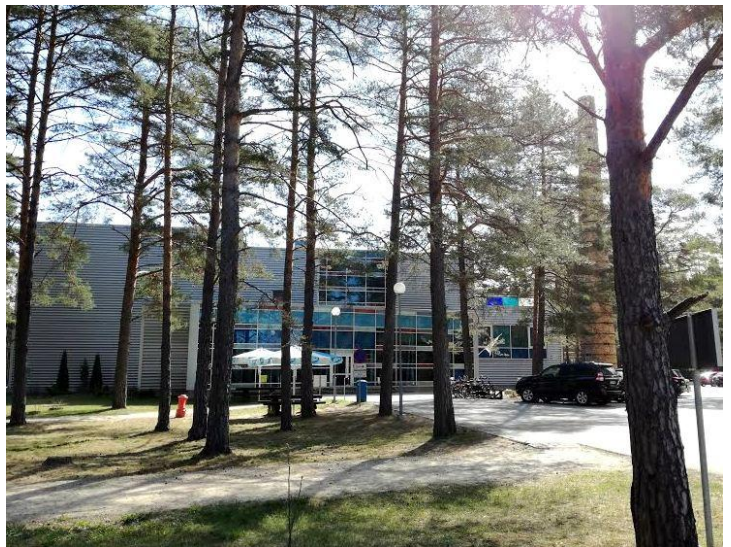
Turundus: olemas puhkaestis.ee ja maaturism.ee lehel, Setomaa ja Petserimaa turismikaardil ning Põlvamaa turismikaardil.

Ligipääs: viidad olemas, sõita Värskast umbes 3 km, paremat kätt jääb Veekeskus, paarsada meetrit edasi sõita vasakut kätt on Sanatoorium. Olemas parklad nii autodele kui bussidele.

Joonis 20. Värka sanatoorium. Autori foto. 14.05.17

Seisukord: hea. Hooned näevad välja ilusad ning kaasaegsed, ümbrus korras.

Lugu/väärtus: Värka Sanatoorium on esimene balneoteraapiakeskus Eestis – raviks kasutatakse ravimuda, -turvast või mineraalvett ning asub looduskaunis kohas linnakärast eemal. Veekeskus on hea koht lõõgastumiseks ning on eriline basseinides kasutatava mineraalvee poolest. (Värka Sanatoorium ja Veekeskus 2017^b)

Joonis 21. Värka Veekeskus. Autori foto. 14.05.17

Toode/teenus: Värka Sanatoorium on üks Seto Külavüü sihtpunkt. Giid Helen Külvik on kasutanud Värka Sanatooriumis ning Veekeskuses vaid majutusteenust.

Parandused/ettepanekud: eelkõige eakamatele inimestele mõeldes võiks olla lühemate vahemaade tagant paigaldatud pingid.

21. Värka Sanatooriumi rand ja sadamaala

Asukoht: eramaa, Sanatooriumi, Väike-Rõsna küla, Värka vald.

Info: Värka Sanatooriumis asub sadamaala, kust väljuvad Seto Line laevareisid (joonis 22).

Joonis 22. Värskas sanatooriumi sadamaala.

Autori foto. 16.04.17

Turundus: Seto Line laevareisid on olemas puhkajatele lehel ning Setomaa ja Petserimaa turismikaardil.

Ligipääs: rand asub Värskas Sanatooriumi taga, auto saab jätta parklasse.

Seisukord: hea, näeb välja korrastatud, on välikäimla.

Lugu/väärtus: Seto Line Reisid

võtavad külalised peale Värskas

Sanatooriumi rannast, et teha ringreis

Lämmijärvel. Avastada saab Peipsiäärset elu, möödutakse lähedalt Eesti-Vene piiripoist, näha saab ka Venemaad ning Lübnitsa sibulaküla juures võetakse suund tagasi Värskas poole. Valikus on ka päikeseloojangusõidu pakett. (Seto Line 2017) Seto Line terminalis asub ka väike rannakohvik, lisaks on rannaalal disc-golfi rada, atraktsioonid lastele ning muidugi saab ka järves ujuda.

Toode/teenus: Seto Line teenuseid on kasutanud ka giid Helen Külvik.

Parandused/ettepanekud: rannaala korrastamine ning välikäimlate uuendamine, Seto Line terminal vajaks rekonstrueerimist.

22. AS Värskas Vesi

Joonis 23. AS Värskas Vesi. Autori foto. 14.05.17

Asukoht: eramaa, Pikk tänav 41, Värskas vald.

Info: firma tegeleb Värskas mineraal- ja joogivee villimisega ning turustamisega (joonis 23).

Turundus: on olemas Seto Külavüü kaardil.

Ligipääs: Värskast paari kilomeetri kaugusel Saatse poole

sõita, asub pärast Verhulitsa asulasilti paremal pool. Olemas parkla autodele ja bussile.

Seisukord: hea. Näeb välja korralik, ümbrus puhas.

Lugu/väärtus: legendi järgi on Värskas veel imejõud. Pühade allikate ääres nuttis maaema Maarja taga oma armastatut, kelle pisarad lisasid väge maapõues olevale veele. Värskas veest saab tervist ning tugevust. 1967. aastal puuriti esimene puurkaev ning 470 m sügavuselt avastatigi looduslik kivikauss, kus peitus vajalikke mineraale sisaldav vesi. Mõned aastad hiljem rajati puuraugu juurde tehas, kus 1973. aastal hakati villima mineraalvett, mis sai endale nimeks Värskas Originaal. (Värskas Originaal 2017)

Toode/teenus: AS Värskas vesi on üks Seto Külavüü sihtpunkt. Giid Helen Kylvik on ettevõtet külastanud vaid eriläbirääkimiste alusel.

Parandused/ettepanekud: ettevõttel võiks olla külastajatele pakett, kus soovijatele tehakse ekskursioon tootmise poole pealt ning pärast oleks võimalus vett ning karastusjooke degusteerida ning kaasa osta.

23. Värskas Püha Georgiuse kirik

Joonis 24. Värskas Püha Georgiuse kirik.

Autori foto. 14.05.17

Asukoht: kiriku maa, Velna tee 1, Värskas alevik, Värskas vald.

Info: Värskas õigeusu kirik on ehitatud pühak Georgiuse auks 1907. aastal vana puust kiriku asemele (Eesti Apostlik-Õigeusu kirik 2017^a) (joonis 24).

Turundus: olemas puhkaestis.ee lehel, Setomaa ja Petserimaa turismikaardil ning Põlvamaa turismikaardil.

Ligipääs: pärast Värskas asula silti sõita edasi kuni teeristini, sealt pöörata paremale, sõita veel umbes 500 m ning paremat kätt ongi näha kirik. Kiriku ees saab parkida, kuid väga palju autosid sinna ei mahu. Kui on suurem

tähtpäev, pargitakse sõidutee kinni. Kalmistu juures mõned parkimiskohad, autod saab jätta ka tee äärde.

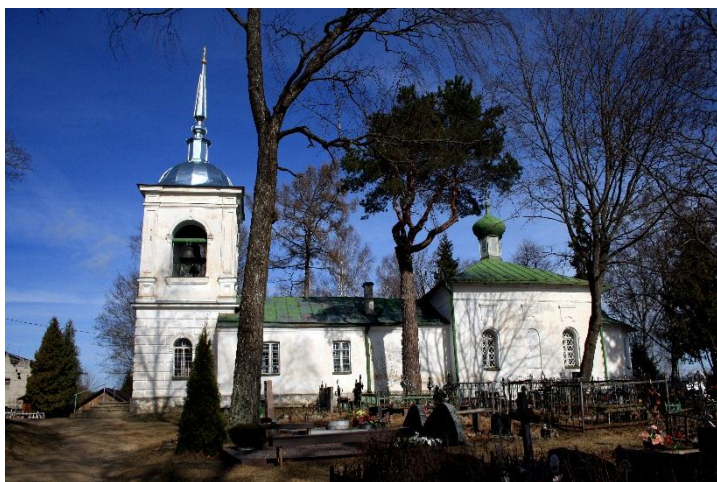
Seisukord: välisfassaad vananenud, muidu ilus ning Värskasse sõites köidab kohe tähelepanu.

Lugu/väärtus: kiriku ehitamine algas 1904. aasta ning on ehitatud rahva rahaga. Kiriku ümber asub ka uus kalmistu, kuhu on maetud kuulus seto lauluema Anne Vabarna ning luuletaja Paul Haavaoks. Uue kiriku kõrval on ristiga torniga tähistatud vana 18. sajandil ehitatud kiriku koht. (Eesti Apostlik-Õigeusu kirik 2017^a)

Toode/teenus: Värskas kirik on üks Seto Külavüü sihtpunkt. Püha Georgiuse kirik on koht, kuhu giid Helen Külvik külastajaid viib.

Parandused/ettepanekud: kiriku välisfassaad ja pörand vajavad rekonstrueerimist.

24. Saatse Püha Paraskeva kirik

Joonis 25. Saatse Püha Paraskeva kirik.

Autori foto. 02.04.17

Asukoht: kiriku maa, Saatse kirik, Saatse küla, Värskas vald.

Info: 1801. aastal ehitatud uus kivist kirik Saates Suurkannataja Paraskeva auks (Puhka Eestis 2017^d) (joonis 25).

Turundus: olemas puhkaeestis.ee lehel, Setomaa ja Petserimaa turismikaardil ning Põlvamaa turismikaardil

Ligipääs: Värskast sõita umbes 17 kilomeetrit mööda künklikku

kruusateed. Peagi näitab viit "Saatse" 3 km, pöörata vasakule. Olemas ka kiriku viit. Parkimisvõimalus kalmistu ees, suurematel pühadel (näiteks püüdnitsapäev) saab parkida kalmistu kõrvale heinamaale.

Seisukord: välisfassaad vananenud, ajaloolise hõnguga. Olemas välikäimla.

Lugu/väärtus: 1839. aastal ehitati kirikule 22 meetrine kellatorn ning 1884. aastal hoonet pikendati. (Ainsoo L, Ainsoo U 2005) Vana kiriku asukoht on märgitud kivist sambaga uue kiriku läheduses. Kiriku vaatamisväärsusteks on vana puukiriku järgi restaureeritud kuninglikud väravad, mis on barokses stiilis, samuti on tähelepanuväärne XV sajandist pärinev imettegev kivist. Suurkannatja Paraskeva auks peetakse juulis kirikupüha – püüdnitsapäeva, mis on setode jaoks suur pidupäev. (Eesti Apostlik-Õigeusu kirik 2017^b)

Toode/teenus: Saatse kirik on üks Seto Külavüü sihtpunkt ning koht, kuhu giid Helen Külvik külastajaid viib.

Parandused/ettepanekud: kiriku välisfassaad vajab rekonstrueerimist.

25. Seto Talumuuseum

Asukoht: valla maa, Pikk tänav 56, Värskas alevik, Värskas vald.

Info: muuseumis saab tutvuda XIX ja XX sajandi taluarhitektuuri, tööriistade ning käsitööga (Puhka Eestis 2017^e) (joonis 26).

Turundus: olemas puhkaeestis.ee lehel, Setomaa ja Petserimaa turismikaardil ning Põlvamaa turismikaardil.

Joonis 26. Seto Talumuuseum. Autori foto. 14.05.17 Ligipääs: viit olemas, Värskast sõita umbes kilomeeter, laululavast natuke edasi sõita ning vasakut kätt on näha muuseum (ja Tsäimaja). Muuseumi juures parkla autodele ja bussidele.

Seisukord: hea. Tõmbab oma välimusega turiste, ilus, korras ja puhas.

Lugu/väärtus: Muuseum rajati tühjale maa-alale 1994. aastal ning avati 4 aastat hiljem. Muuseumis eksponeeritakse 20. sajandi seto talu, rõiva-, vilja- ja söögiaita, küüni, suitsusauna, sepikoda, savikoda ning rehielamut. (Lõvi 2014)

Toode/teenus: Seto Talumuuseum on üks Seto Külavüü sihtpunkt ning koht, kuhu giid Helen Külvik külastajaid viib.

Parandused/ettepanekud: osade hoonete katused vajavad rekonstrueerimist.

26. Seto Talumuuseumi Tsäimaja

Asukoht: valla maa, Pikk tänav 56, Värskas alevik, Värskas vald.

Info: Seto Talumuuseumi kõrvale rajatud asutus, kus on võimalik süüa traditsioonilisi seto toite (Lõvi 2014) (joonis 27).

Joonis 27. Seto Talumuuseumi Tsäimaja.
Autori foto. 14.05.17

Turundus: olemas puhkaeestis.ee lehel, Setomaa ja Petserimaa turismikaardil ning Põlvamaa turismikaardil, Eesti Toidutee üks sihtpunkt.

Ligipääs: viit olemas, Värskast sõita umbes kilomeeter, laululavast natuke edasi sõita ning vasakut kätt ongi näha Tsäimaja (ja muuseum). Kohe Tsäimaja juures on parkla autodele ja bussidele.

Seisukord: hea. Näeb huvitav välja, paikneb looduskaunis kohas, ümbrus korras.

Lugu/väärtus: Tsäimaja mahutab koos välisalaga 88 inimest, süüa saab seto

rahvustoite ning taustaks saab kuulata seto muusikat. Teisel korrusel on tööruumid, arhiiv ning ruum koosviibimisteks. (Puhka

Eestis 2017^f)

Toode/teenus: Tsäimaja on üks Seto Külavüü sihtpunkt ning koht, kuhu giid Helen Külvik külastajaid viib.

Parandused/ettepanekud: koostöös muuseumiga võiks Tsäimaja teha seto toidu valmistamise töötubasid.

27. Saatse Seto muuseum

Asukoht: valla maa, Muuseumi, Samarina küla, Värskas vald.

Info: Saatse vanas koolimajas asuv seto muuseum (Puhka Eestis 2017^g) (joonis 28)

Turundus: olemas puhkaeestis.ee lehel, Setomaa ja Petserimaa turismikaardil ja Põlvamaa turismikaardil.

Joonis 28. Saatsse Seto muuseum.

Autori foto. 02.04.17

Ligipääs: viit olemas. Värskast sõita 17 km Saatsse poole mööda künklikku liivateed. Viit näitab "Saatsse" 3 km, pöörata vasakule ning sõita otse. Muuseumi kõrval parkla autodele ja bussidele.

Seisukord: hea. Ilus, korrastatud ümbrus, vaikne looduskaunis koht. Muuseumi juures ilus park, laululava, kämpingud, välikäimla. Muuseumi taga on ka lühike

matkarada, lõkke- ning istumiskoht.

Lugu/väärtus: kõige vanem Eesti pool asuv seto muuseum (Lõvi 2014). Muuseumi rajas 1974. aastal Viktor Veeber ning praegu tegutseb Seto Talumuuseumi filiaalina. Isa tööd jätkab kunstnik Renaldo Veeber, kelle teoseid võib näha muuseumi seintel. Muuseum on väike, näha saab üle 20 000 säiliku vanavara. Muuseumi kõrvale jääb park, millest paarisaja meetri kaugusel on Venemaa. (Ainsoo L, Ainsoo U 2005)

Toode/teenus: Saatsse Seto muuseum on üks Seto Külavüü sihtpunkt ning koht, kuhu giid Helen Külvik külastajaid viib.

Parandused/ettepanekud: kuna muuseumi juures on laululava ning kämpingud, siis võiks korraldada muuseumiõhtuid erinevate tegevuste ja esinejatega, huvilised saavad jääda ööbima kämpingutesse või telkimisplatsile, nii saab ära kasutada ka kämpingute otstarvet.

28. Vahtraoru talu ja Vana Jüri seebikoda

Asukoht: eramaa, Vahtraoru talu, Kolossova küla, Värskast vald.

Info: Vahtraoru talu on puhkemaja Piusa jõe kaldal, talus asub ka seebikoda. (Värskast valla vana koduleht 2017) (joonis 29)

Turundus: olemas puhkaeestis.ee lehel.

Joonis 29. Vahtraoru talu. (Vahtraoru talu koduleht 2017)

Ligipääs: Värskast sõita edasi Saatse suunas umbes 10 km, enne Piusa jõge keerata paremale teele "Via Rossia" ning sõita veel 2 km (Vahtraoru talu koduleht 2017). Peale "Kolossova" bussijaama pöörata vasakule.

Seisukord: ilus, puhas, ümbrus korras.

Lugu/väärtus: talu asub vaikes ning looduskaunis kohas, olemas on telkimis- ning lõkkeplats. Lisaks saab tellida kanuumatku, jalgsi- ja jalgrattamatku, korraldada suvepävi, ujuda, korjata seeni-marju ning lihtsalt puhata linnakärast. (Värskas valla vana koduleht 2017) 2010. aastal alustanud ajaloos esimene seebikoda Setomaal, kus valmistatakse ökoloogilisi käsitöösepe. Valida saab 40 erineva seebi vahel. (Puhka Eestis 2017^h)

Toode/teenus: Vana Jüri seebikoda on koht, kuhu giid Helen Külvik külastajaid viib.

Parandused/ettepanekud: talu võiks aeg-ajalt korraldada seepide valmistamise õpitubasid väikse osalustasu eest.

29. Jumalamägi

Joonis 30. Jumalamägi. Autori foto. 02.04.17

Asukoht: Kolossova küla, Värskas vald.

Info: mägi, kus asub Setomaa viljakusjumala Peko kuju (joonis 30).

Turundus: puudub.

Ligipääs: Värskast sõita edasi Saatse suunas umbes 10 km, enne Piusa jõge keerata paremale teele "Via Rossia" ning sõita veel

2 kilomeetrit (Vahtraoru Talu 2017). Enne "Kolossova" bussipeatust vasakut kätt asubki Jumalamägi. Olemas ka viit.

Seisukord: hea. Jumalamäele saamiseks tuleb kõndida üle heinamaa.

Lugu/väärtus: 2007. aastal puhastati mägi võsast ning sinna pandi Seto jumala Peko kuju. Mägi on kujunenud kohalike jaoks pühaks kohaks, kuhu viiakse ande ning käiakse enegiat ammutamas. Mäel käiakse, et saada õnnistust nii endale kui lähedastele. Jumalamäega on seotud mitmeid legende. Esimene neist räägib, et mäe pealt võttis jumal need hinged vankri peale, kes pidid siit ilmast lahkuma. Teine legend räägib, et 15.-16. sajandil otsisid Vene vürstid kiriku ehitamiseks kohta ning just see koht tundus sobivat. Peko kuju autor on Renaldo Veeber. (Infotahvel Jumalamäe juures 2017) (lisa 4)

Toode/teenus: Jumalamäe idee autor on Silver Hüdsi, kellel on kohe mäe lähedal oma seebipood. Soovijatele teeb ta väikse ekskuriooni Jumalamäele. Jumalamäele on külastajaid viinud ka Helen Külvik.

Parandused/ettepanekud: arvan, et selle objekti juures ei peaks midagi muutma, vajalikud pole ka lisaviidad. See koht peaks säilima just sellisena nagu ta on. Need, kes sinna tee leiavad, saavad kohta külastada, lisareklaam pole vajalik.

30. Hirvemäe Puhkekeskus

Joonis 31. Hirvemäe Puhkekeskus. Autori foto.

14.05.17

Asukoht: eramaa, Silla tänav 6, Värskas alevik, Värskas vald.

Info: majutusasutus Värskas lahe kaldal (joonis 31).

Turundus: olemas Setomaa ja Petserimaa turismikaardil.

Ligipääs: Värskasse sisenedes kohe pärast silda pöörata paremale ning sõita otse.

Seisukord: ajutiselt suletud, pidevalt vahetuvad omanikud.

Puhkekompleksil suur potentsiaal külastajate majutamiseks ja toitlustamiseks, kuid kahjuks on ümbrus täiesti hooldamata ning pigem peletab inimesi oma välimusega. Golfi-, tennise- ning võrkpalliplats mitterahuldavas seisus, laste mänguplats ohtlikus seisukorras. Grillplats korralik, olemas uued pingid. Välikäimla kasutamise võimalus.

Lugu/väärtus: majutusasutus kuni 40-le inimesel ranna vahetus läheduses (Hirvemäe puhkekeskus 2017). Olemas on ka kämpingud, telkimis- ja grillplats, tennise-, minigolfini ning võrkpalliplats. Puhkekeskuses on ka kohvik. (Värska valla vana koduleht 2017)

Toode/teenus: Hirvemäe Puhkekeskus on koht, kuhu giid Helen Külvik külastajaid viib.

Parandused/ettepanekud: kindlasti korrastada puhkekeskuse ala, avada puhkekeskus ning meelitada kliente erinevate pakkumiste ning teemapakettidega.

31. Värska külalistemaja

Joonis 32. Värska külalistemaja. Autori foto

14.05.17

Asukoht: eramaa, Silla tänav 3, Värska alevik, Värska vald.

Info: külalistemaja Värska lahe kaldal (Puhka Eestis 2017ⁱ) (joonis 32).

Turundus: olemas puhkaeestis.ee lehel ning Setomaa ja Petserimaa turismikaardil.

Ligipääs: alevikku sisenedes kohe pärast silda pöörata paremale ning juba on näha külalistemaja.

Seisukord: külalistemaja kõrval ümbrus korras, kuid üle tee järve äärde rajatud mitteatraktiivne väike aiamaa ning aed, maja ise näeb välja pisut vananenud ning pole ka külastajatele atraktiivse välimusega.

Lugu/väärtus: külalistemajas on 30 voodikohta, 5 lisakohta ning sauna kasutamise võimalus

(Eesti Maaturism 2017). Võimalik korraldada koosviibimisi, peosaal mahutab 70 inimest, maja ees on ka grilliplats. Asukoht on soodne kultuuri ning ümbruse avastamiseks. (Puhka Eestis 2017^k)

Toode/teenus: Värska külalistemaja on koht, kuhu giid Helen Külvik külastajaid viib.

Parandused/ettepanekud: tuleks kaasajastada külalistemaja välimust.

32. Helena puhkemaja

Joonis 33. Helena puhkemaja. (Helena puhkemaja koduleht 2017)

Asukoht: eramaa, Kudre, Kostkova küla, Värskas vald.

Info: puhkemaja Kostkova järve kaldal (Puhka Eestis 2017ⁱ) (joonis 33).

Turundus: olemas puhkaeestis.ee lehel ning Setomaa ja Petserimaa turismikaardil.

Ligipääs: puhkemaja asub Värskast 2,1 km kaugusel Seto Talumuuseumi suunas (Helena puhkemaja koduleht 2017) Olemas viidad. Puhkemaja hoovi saab parkida auto.

Seisukord: hea. Puhkemaja ning selle ümbrus korras.

Lugu/väärtus: puhkemajas 8 kohta, võimalus ööbida ka Mamma aidas, kus on 6 kohta, lisaks võimalik magada lakas. Kompleksi kuulub ka terviseaed, kus on koht istumiseks, grillimiseks ning telkimiseks. (Helena puhkemaja koduleht 2017). Võimalik sõita kanuuga, kala püüda, ujuda ning nautida loodust (Puhka Eestis 2017ⁱ).

Toode/teenus: Helena puhkemaja on koht, kuhu giid Helen Külvik külastajaid viib.

Parandused/ettepanekud: maja vajaks rekonstrueerimist.

33. Peko Puhkemaja

Asukoht: eramaa, Suusamaja, Örsava küla, Värskas vald.

Info: orienteerumisklubi Peko uus puhkemaja majutamiseks ning ürituste korraldamiseks (joonis 34).

Turundus: olemas Setomaa ja Petserimaa turismikaardil.

Ligipääs: Värskast sõita Saatse poole mõni kilomeeter, viit näitab paremale. Maja ees on parkla.

Seisukord: hea, näeb uus ja ilus välja.

Joonis 34. Peko Puhkemaja. (OK Peko Puhkemaja 2017)

Lugu/väärtus: puhkemaja spordi- ja huvilaagrite korraldamiseks, tervisespordi propriceerimiseks, muude ürituste korraldamiseks. Maja mahutab kuni 12 inimest, olemas saun ning kuivatusruum riidele. (OK Peko Puhkemaja 2017)
Toode/teenus: ei kuulu ühegi paketi koosseisu.

Parandused/ettepanekud: töö autoril puuduvad ettepanekud.

34. RMK Värska metsamaja I ja II

Joonis 35. RMK Värska metsamaja I. Autori foto. 14.05.17

Asukoht riigimaa, Pardi ja Hane, Lobotka küla, Värska vald.

Info: RMK Värska metsamaja I (joonis 35) ja RMK Värska metsamaja II (joonis 36).

Turundus: olemas loodusegakoos.ee lehel.

Ligipääs: enne Värska asula silti pöörata paremale (viit "Treski"), sõita umbes 10 m ning pöörata vasakule, seejärel sõita 1,8 km kuni viit näitab vasakule Värska metsamaja (Loodusega koos 2017^c).

Seisukord: hetkel käimas esimeses metsamajas renoveerimistööd, mistõttu selle metsamaja ümbrus polnud korras ning maja juures oli erinevaid ehitusmaterjale. Lõkke- ning

istumiskoht korralik ning puhas, teise metsamaja ümbrus korras, lõkke- ja istumiskohad korralikud, olemas kohad telkimiseks, välikäimla olemas. Majad asuvad väga vaikselt ja ilusas kohas, hea paik linnulaulu kuulamiseks.

Lugu/väärtus: kompleksi kuulub suurem metsamaja (RMK Värskas metsamaja I), kus on 4 kohta ning väiksem metsamaja kahele (RMK Värskas metsamaja II). Olemas saun, telkimisplatsid, lõkkekohad, kuivkäimla, palliplats, majade kõrval on järv. Sobiv koht puhkuseks ning looduse nautimiseks. (Loodusega koos 2017^c)

Toode/teenus: ei kuulu ühegi paketi koosseisu.

Parandused/ettepanekud: loodusenautelejatele suurepärane koht ööbimiseks pärast väsitavat matkaradadega tutvumise retke. Olemas telkimisplatsid, saab nautida tähistaevast ning linnulaulu ööpäevaringselt.

Joonis 36. RMK Värskas metsamaja II.

Autori foto 14.05.17

35. Luige metsamaja

Joonis 37. Luige metsamaja. Autori foto. 14.05.17

Asukoht: riigimaa, Orava metskond 29, Lobotka küla, Värskas vald.

Info: RMK Värskas metsamaja (joonis 37).

Turundus: olemas loodusegakoos.ee lehel.

Ligipääs: enne Värskas asula silti pöörata paremale (viit "Luige metsamaja"), seejärel sõita 1,2 km kuni viit näitab vasakule "Luige Metsamaja".

Seisukord: hea, olemas lõkke- ja istumiskoht, küttepuid, välikäimla, ümbrus korras.

Lugu/väärtus: majutuskohht üheksale inimesele Õrsava järve lähedal. Majas on saun, lõkkekoht ning kuivkäimla. Sobiv koht vaikuse ja rahu nautimiseks. (Loodusega koos 2017^d)

Toode/teenus: ei kuulu ühegi paketi koosseisu.

Parandused/ettepanekud: heaks puhkepaigaks pärast ümbruse ning matkaradadega tutvumist.

36. Koidu Kodu

Joonis 38. Koidu kodu. Autori foto.

14.05.17

Parandused/ettepanekud: puhkemajale funktsiooni andmine ning hoonete rekonstrueerimine.

Asukoht: eramaa, Koidu, Lobotka küla, Värskas vald.

Info: hubane kodumajutus looduskaunis kohas (joonis 38).

Turundus: olemas puhkaeestis.ee lehel ning Setomaa ja Petserimaa turismikaardil.

Ligipääs: enne Värskas asula silti pöörata paremale, olemas viit "Koidu kodu" ning sõita 2 km.

Seisukord: üldiselt hea, ümbrus hooldatud ja korras. Maja on müügis.

Lugu/väärtus: paikneb 20. sajandi algul Värskas asunud sõjaväe suvelaagri territooriumil. Lähedal asub Õrsava järv ning

matkarada, olemas paadilaenutus ning lõkkeplats. (Puhka Eestis 2017^k)

Toode/teenus: ei kuulu ühegi paketi koosseisu.

Parandused/ettepanekud: puhkemajale funktsiooni andmine ning hoonete

37. Järve puhketalu

Joonis 39. Järve puhketalu. (Puhka Eestis 2017¹)

Asukoht: eramaa, Järve, Võpolsova küla, Värskas vald.

Info: puhkemaja Värskas lahe ääres (Puhka Eestis 2017¹) (joonis 39)

Turundus: olemas puhkaeestis.ee lehel ning Setomaa ja Petserimaa turismikaardil.

Ligipääs: Põlva poolt tulles

pöörata Karisilla ristist paremale, seejärel näitab viit "Tonja"

vasakule, sõita teede hargnemiskohta, sealt pöörata vasakule ning sõita veel mõnisada meetrit edasi.

Seisukord: hea, asub looduskauis kohas, ümbrus korras, puuduvad suunaviidad.

Lugu/väärtus: majutusvõimalus üheksale inimesele, telkimisplats, saun ning paadisõit loodukauis kohas. (Puhka Eestis 2017¹)

Toode/teenus: ei kuulu ühegi paketi koosseisu.

Parandused/ettepanekud: paremaks reklaamimiseks ning leidmiseks tuleks paigaldada suunaviidad. Asukoha tõttu hea koht kalastusüritusteks ning kanuu-, süsta- ja paadisõiduks.

38. Poogandi lõkkekoht

Asukoht: riigimaa, Orava metskond 13, Korela küla, Värskas vald.

Info: RMK puhkekoht Poogandi järve kaldal (joonis 40).

Turundus: olemas loodusegakoos.ee lehel.

Ligipääs: ligipääs mööda liivateed, viidad olemas. Lõkkekoha juurde saab parkida ka auto.

Joonis 40. Poogandi lõkkekoht. Autori foto. 02.04.17

Seisukord: hea. Olemas lõkkeplats ja küttepuid, uus ilus istumiskoht, välikäimla olemas. Uue istumiskoha kõrval alles ka vana istumiskoht, mis on natuke katki ning ei anna väärtust juurde. Lugu/väärtus: väikese Poogandi järvega on seotud uskumus, et veetase kõigub ning on alati samal tasemel Pihkva järve veetasemega (Valk 2012).

Lõkkekoht asub Mustoja looduskaitsealal looduskaunis kohas ning on heaks peatuspaigaks lähedal asuvatel matkaradadel liikujatele (Loodusega koos 2017^e).

Toode/teenus: Poogandi lõkkekohta läbib ka RMK Laskevälja rattarada.

Parandused/ettepanekud: Poogandi lõkkekoht on heaks puhkekohaks Mustoja maastikukaitseala, Laskevälja rattaraja või Verhulitsa suusa- ja terviseradade külastajale. Pärast matka või matka vahepeal saab maha istuda ning grillida või süüa enda kaasa võetud matkaeinet.

39. Näki kohvik Värskas veekeskuses

Joonis 41. Näki kohvik. (Puhka Eestis 2017^m)

Asukoht: eramaa, Veekeskuse, Väike-Rõsna küla, Värskas vald.
Info: kohvik Värskas Veekeskuse alumisel korrusel (joonis 41).
Turundus: olemas puhkaeestis.ee lehel.
Ligipääs: viidad olemas, sõita Värskast umbes 3 km, paremat kätt jääb Veekeskus, mille alumisel korrusel asub

Näki kohvik. Olemas parkla autodele ja bussidele.

Seisukord: hea, korras ning puhas.

Lugu/väärtus: 20-kohaline kohvik pakub värskendavaid jooke ning kehakinnitust. Võimalik maha istuda kohvipausiks ning võtta kõrvale saiake, suupisted või hoopis valmistoit. (Värska sanatoorium ja Veekeskus 2017^c)

Toode/teenus: Näki kohvik on osa Värska Sanatooriumi ja –Veekeskuse kompleksist ning on välja toodud välja Värska Sanatooriumi koduleheküljel.

Parandused/ettepanekud: kohviku sisustust võiks muuta pisut mugavamaks ning kodusemaks, menüü võiks olla mitmekesisem ja tervislikum.

40. Lahe kohvik

Asukoht: eramaa, Sanatooriumi, Väike-Rõsna küla, Värska vald.

Info: Värska Sanatooriumis asuv kohvik (joonis 42).

Turundus: olemas Värska Sanatooriumi kodulehel.

Ligipääs: viidad olemas, sõita Värskast umbes 3 km, paremat kätt jääb Veekeskus, mõnisada

Joonis 42. Lahe kohvik. (Värskasse elama 2017)

meetrit edasi sõita vasakut kätt jääb Värska Sanatoorium, mille

keldrikorrusel asub Lahe kohvik.

Seisukord: hea, korralik, õdus.

Lugu/väärtus: menüüst saab valida erinevaid sööke ja jooke ning ka ainulaadset mudasmuutit. Teisipäeviti kogunevad huvilised folklooriõhtuks ning reedeti mängib tantsuks ansambel. Kohvik on sobilik ka sünnipäevade või muude taoliste ürituste korraldamiseks. (Värska Sanatoorium ja Veekeskus 2017^d)

Toode/teenus: Lahe kohvik on osa Värska Sanatooriumi ja –Veekeskuse kompleksist ning on välja toodud välja Värska Sanatooriumi koduleheküljel.

Parandused/ettepanekud: menüüs võiks olla tervislikumad ja kosutavamad toidud.

41. Kodurestoran "Maagõkõnõ"

Asukoht: eramaa, Toomemäe talu, Saabolda küla, Värskas vald.

Info: kodurestoran Toomemäe talus Saatses (Puhka Eestis 2017ⁿ) (joonis 43).

Turundus: olemas puhkaeestis.ee lehel, üks Eesti Toidutee sihtkoht.

Joonis 43. Kodurestoran "Maagõkõnõ". (Toomemäe talu koduleht 2017)

Ligipäas: Värskast sõita Saatsse poole umbes 17 km, Saabolda bussijaamast

sõita edasi umbes 700 m, paremat kätt asubki kodurestoran.

Seisukord: hea, ümbrus korras. Kodurestorani on suhteliselt raske leida, kuna puuduvad viidad.

Lugu/väärtus: külastajatele valmistab toite perekond Kruusamäe. Menüüs on kohalikust toorainest seto toit. Lisaks pakub restoran ka catering-teenust. (Toomemäe talu koduleht 2017) Kodurestorani ajalugu ulatub 2012. aastasse, kui Seto Külavüü kostipäeval avati üheks päevaks koduhoovis restoran. Pärast seda hakkas kasvama soov avada päris kohvik ning aastaks 2016, kui toimumas oli neljas kostipäev, oligi päris kodurestoran avatud. Restoran on nime saanud selle järgi, et vundamenti kaevates tulid mullast välja mooniseemned, mis olid oodanud aega, et saaksid aias vahada. Moon on vanasti aedades kasvatatud ka kui maitseainet. Samuti maalis sisekujundaja moonid seinale, ilma et oleks teadnud seda lugu. Maagõkõnõ tähendabki seto keeles mooni. (Eesti Toidutee 2017)

Toode/teenus: Kodurestoran "Maagõkõnõ" on koht, kuhu giid Helen Külvik külastajaid viib.

Parandused/ettepanekud: paremaks reklaamimiseks ning leidmiseks tuleks paigaldada suunaviidad.

Tabel 1. Värskas valla loodusturismi objektide turunduskanalid, seisuga mai 2017.

OBJEKTID	Puhka- eestis.e lehel	Setomaa ja Petserima a turismi- kaardil	Põlva- maa turismi- kaardil	Helen Külviku giidi- reidid	Parkl a	Suuna- viidad	Info- tahvel
Õrsava matkarada	+	+	+	-	+	-	+
Värskas valgustatud suusa- ja terviserada	-	-	+	-	+	-	-
Pikalombi loodusrajad	-	+	+	+	+	-	+
Verhulitsa suusa- ja terviserajad	-	-	+	-	+	+	-
Saatse seto muuseumi metsarada	-	+	+	-	+	-	+
Lõunalaagri matkarada	-	+	+	+	+	+	+
Laskevälja rattarada	-	+	+	-	+	+	+
Mustoja maastiku- kaitseala	-	+	+	+	-	+	+
Tinaliiva liivik	-	-	-	+	-	-	+
Petseri Põhjalaager	-	+	-	+	-	-	+
Verhulitsa laudsipetäi	-	+	-	-	-	-	+
Karisilla kivi	-	-	-	-	-	-	-
Tonja küla	-	-	+	+	-	+	+
Saatse saabas	-	+	+	+	-	-	-
Säpinä püha Anastasia tsässon	-	-	-	-	-	-	-
Treski Eelkäija Ristija Johannee tsässon	-	-	+	-	-	+	-
Väiko-Rõsna õiglase Anna tsässon	-	-	-	-	-	-	+
Podmotsa Suvistõ- pühi tsässon	+	+	+	+	+	+	+
Ajakirja National	-	-	-	-	+	-	+

Geograhic kollane aken							
Värskas Sanatoorium ja Veekeskus	+	+	+	+	+	+	+
Värskas sanatooriumi rand ja sadamaala	+	-	+	+	+	+	-
AS Värskas Vesi	-	-	-	+	+	+	-
Püha Georgiuse kirik	+	+	+	+	+	+	+
Saatse Püha Paraskeva kirik	+	+	+	+	+	+	+
Seto Talumuuseum	+	+	+	+	+	+	-
Seto Talumuuseumi Tsäimaja	+	+	+	+	+	+	-
Saatse Seto muuseum	+	+	+	+	+	+	-
Vahtraoru talu ja Vana Jüri seebikoda	+	+	-	+	+	+	-
Jumala-mägi	-	-	-	+	-	+	+
Hirvemäe Puhke-keskus	-	+	-	+	+	+	-
Värskas külaliste-maja	+	+	-	+	+	+	-
Helena puhkemaja	+	+	-	+	+	+	-
Peko Puhkemaja	-	+	-	-	+	+	-
RMK Värskas metsamajad	-	-	-	-	+	+	-
Luige metsamaja	-	-	-	-	+	+	-
Koidu Kodu	+	+	-	-	+	+	-
Järve puhketalu	+	+	-	-	+	-	-
Poogandi lõkkekoht	-	-	-	-	+	+	+
Näki kohvik Värskas vee-keskuses	+	-	-	-	+	-	-
Lahe kohvik	-	-	-	-	+	-	-
Kodu-restoran 'Maagikõnõ'	+	-	-	+	+	-	-
KOKKU	16	23	19	22	30	25	18

3.2 Värskas valla turismiettevõtete kodulehtede analüüs

Tutvusin välja valitud turismiobjektide kodulehtedega ning vaatasin, kas seal soovitatakse külastamiseks kohalikke turismiobjekte või pakutakse erinevaid matkamisvõimalusi. Paljudel kodulehtedel polegi või on suletud, mistõttu sain tutvuda vaid 7 koduleheküljega.

Kõige informatiivsem on Värskas Sanatooriumi ja –Veekeskuse koduleht, mis on kujunduselt ilus ning hästi on esitletud rubriik ”Mida teha”, selle all on ka rubriik ”Kuhu minna”, kus on välja toodud 7 töös olevat objekti, võimalus on osaleda ka plaanilistel loodusretkedel matkajuhiga. Matkaradadest on välja toodud Pikalombi ja Õrsava loodusrajad.

Seto Talumuuseumi koduleht suunab edasi oma koostööpartnerite kodulehekülgedele, neist 3 kattub minu valitud objektidega. Vahtraoru talu kodulehel on samuti välja toodud 7 töös mainitud objekti, loodusobjektidest on mainitud Mustoja maastikukaitseala. Hirvemäe Puhkekeskuse kodulehel on välja toodud, et on olemas matkamisvõimalus, kuid matkaradasid otseselt mainitud ei ole. Kõigil lehtedel on mainitud Värskas Sanatooriumi, Seto Talumuuseumi, Saatse muuseumi ja kirikut. Vaatlesin ka Värskas valla kodulehte, kus on välja toodud 5 minu valitud majutusasutust ning 3 toitlustuskohta. Aktiivse puhkuse rubriigi all ei ole ühtegi objekti.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et üldse on väga vähe majutus- ning toitlustusasutuste kodulehti, kus on välja toodud vaid väike osa loodusturismi objekte. Vaadeldud seitsmelt kodulehelt saab infot piirkonnas asuvate atraktsioonide kohta neljalt.

3.3 Värskas valla giidide tegevuse analüüs

Ainult Värskas vallas ühtegi giidi ei tegutse, vaid üldisemalt Setomaal on 11 giidi. Mina valisin Helen Külviku, kuna tema on Värskas vallas tuntuim giid ning on piirkonnas juba kaua tegutsenud. Lisaks eesti keelele teeb ta ekskursioone inglise keeles.

17. aprillil intervjuueerisin Värskas vallas tegutsevat giidi Helen Külvikut. Küsisin milliste objektide juurde ta külastajaid viib (vastused välja toodud tabelis 1) ning mida ta üldiselt

Värskas valla loodusturismi objektidest ja turismist arwab. Tema arvates suurimateks tõmbenumbriteks on Värskas laht koos rannäärsete küladega, Mustoja looduskaitseala ning Seto Talumuuseum. Puudusteks on veel kasutamata potentsiaal ning turistide jaoks välja arendamata atraktsioonid.

4. ARUTELU

Antud töö hüpotees oli, et Värskas vallas loodusturismi potentsiaal on suur, kuid pole piisavalt hästi esitletud ning ei leia turistide seas kasutust. Põhirõhk on pandud kultuuriobjektidele, kuid loodust on vähe esitletud.

Puudub ühtne kontseptsioon Värskas vallas loodusturismi objektide kohta, sealhulgas ka trükis või internetileheküljel, mis hõlmaks kõiki vallas olevaid loodusturismiobjekte ning ka majutus- ja toidukohti. Kõige parema ülevaate annab Setomaa ja Petserimaa turismikaart, kuid sealgi puuduvad mõned turistidele potentsiaalset huvi pakkuvad objektid.

Üle poolte (23) (tabel 1) minu töös kajastavatest loodusturismiga otseselt või kaudselt seotud objektidest on märgitud Setomaa ja Petserimaa turismikaardil, alla poolte (18) aga Põlvamaa turismikaardil. Puhka Eesti lehel on olemas alla poole (16) objektidest, kohalik giid Helen Külvik viib ekskursioone läbi 21 objekti juures. Tinglikult võttes parkla on olemas 30 objekti juures, parkla all on mõeldud ka majade hoovi ning autode jaoks jäetud vaba ruumi. Teiste objektide puhul saab auto jätta tee äärde. Suunaviidad on olemas 25 objekti juures. Üldiselt on objektid hästi viidastatud, kuid probleemiks on matkaradadele suunavad viidad. Kui neid pole, siis võib külastaja sattuda matkarajale kogemata või üldse mitte.

Tuntud on kultuurimarsruut Seto Külavüü, mis võtab kokku Setomaa tähtsamad kultuuriobjektid, kuid Värskas vallas objektidest on kaasatud vaid 11. Seto Külavüü hõlmab peamiselt rahvusliku identiteedi ning kultuuriga seotud sihtkohti, kuid selle kõrval on oluline osa ka loodusel, mis on jäänud pigem tagaplaanile.

Ühtse kontseptsiooni soovitusena Seto Külavüü kõrvale võiks luua kontseptsiooni "Värskas liigub", mis hõlmab seitset matkarada. Seitsmikusse võiksid kuuluda Õrsava matkarada – 5 km, haldaja Värskas vallavalitsus; Värskas valgustatud suusa- ja terviserada - 1,2 km ja 1,6 km haldaja Värskas vallavalitsus; Pikalombi loodusrajad – 3,8 km ja 9,1 km, haldaja Värskas vallavalitsus; Verhulitsa suusa- ja terviserajad – 1-5 km ja 10 km, haldaja orienteerumisklubi Peko; Saatse Seto muuseumi metsarada – 1,4, haldaja Värskas vallavalitsus; Lõunalaagri

matkarada – 2,2 km, haldaja Riigimetsa Majandamise Keskus; Laskevälja rattarada – 43 km, haldaja Riigimetsa Majandamise Keskus ning üks maastikukaitseala: Mustoja maastikukaitseala. Selle valiku eesmärgiks on pakkuda siseturistidele ning kohalikele elanikele aktiivse looduspuhkuse võimalusi turvaliselt ja informatiivselt. Välisturisti jaoks on vajalik välja töötada ning üles panna inglise ja vene keelsed infotahvlid. Kontseptsiooni edendamisele aitaks kaasa plaanilised matkad retkejuhiga, linnu- ja loomavaatlused, fotojahid, kanuu- ja süstamatkad, räätamatkad. Seeläbi oleks piirkonal ka loodusega seotud väljund, piirkond muutuks turistidele ning kohalikele atraktiivsemaks. Külastajad saavad matkaradadel nautida ilusat loodust ning puhast õhku, potentsiaali on ka erinevate klassiekskursioonide korraldamiseks. Inimesed avastavad uusi kauneid paiku ning seetõttu veedavad piirkonnas rohkem aega. Tähtis on kaasata kohalikud elanikud, kuna nemad on turismiarenduses väga oluline osa. Kohalike inimeste suhtumisest võib järeldada ka turistide hoiakuid loodusturismi toodetele, seega on oluline esmalt luua meelepärase toode kohalikele.

Minu valitud turismiobjektide puhul on probleemiks nende vähene kasutamine looduspuhkuse valdkonnas turismis ning kindlasti ka hooajalisus, matkaradade puhul on probleemiks nende halb tehniline seisukord.

Esmalt tuleks korda teha matkarajad, nende viidastus ning infotahvlid. Alles seejärel saab hakata radasid turistidele ning ka kohalikele esitlema. Puhkaeestis.ee lehel võiks kajastada rohkem matkaradasid. Värskas valla kodulehte võiks täiendada ning koondada sinna vallas olevad matkarajad, majutus- ning toitlustusettevõtted, hetkel sealt eriti informatsiooni ei saa. Vallas olevaid loodusturismi objekte võiks rohkem kajastada ka teistel ettevõtete kodulehtedel. Olukorra paremaks muutmiseks tutvustan antud tööd ka Värskas Vallavalitusele ning SA Setomaa Turismi töötajatele.

KOKKUVÕTE

Töö eesmärgiks oli koondada Värskas vallas olevad loodusturismiga seotud objektid, kaardistada nende hetkeolukord ning anda soovitusi edaspidiseks.

Meetodina uurisin piirkonna turismiinfot koondavaid kodulehti ja kirjandust ning valisin välja 41 loodusturismi seisukohast olulist objekti. Küllastasin kõiki valitud objekte perioodil 19.03.17-14.05.17. Ankeedi alusel kirjeldasin objektide asukohta, infot, turundust, ligipääsu, seisukorda, väärtust, kuuluvust pakettidesse ning andsin soovitusi edaspidiseks. Uurisin valitud objektide kodulehti, selgitamaks välja neil kajastatavaid teisi loodusturismi objekte. Intervjueerisin ka Värskas vallas tegutsevat giidi Helen Külvikut.

Valitud objektidest üle pooltel on olemas parkimisvõimalus, suunaviidad, infotahvlid ning kuuluvad giid Helen Külviku marsruutidesse. Kohati olid infotahvlid ja suunaviidad halvas seisus ning vajaksid välja vahetamist. Ankeedis kajastatud objektidest on koduleht vähestel objektidel ning eriti palju informatsiooni piirkonnas olevate loodusturismi võimaluste kohta seal ei kajastata. Puhkaeestis.ee lehel on olemas alla poolte valitud objektidest, parima ülevaate saab Setomaa ja Petserimaa turismikaardilt. Tabelina on esitatud turunduskanalite, viida- ja parkimissüsteemi ning infotahvlite koondtulemused.

Värskas vallas on probleemiks loodusturismi vähene potentsiaali kasutamine, hooajalisus ning puuduvad loodusturismiga tegelevad ettevõtted. Põhirõhk on pandud kultuuriturismile.

Edaspidiseks soovitan kindlasti esmalt korrastada matkarajad ning seejärel panna rohkem rõhku piirkonna loodusturismi arendamisele ja reklaamimisele. Küllastajaid tooks piirkonda erinevate matkade, loodus- ja linnuvaatluste ning fotojahtide korraldamine. Korrastada tuleks ka majutuskohad ning nende ümbrus. Kodulehtedel, eriti Värskas valla koduleheküljel, võiks olla rohkem informatsiooni piirkonnas olevate radade ning looduskaunite objektide kohta. Seto Külavüü kõrvale võiks luua kontseptsiooni "Värskas liigub", mille eesmärgiks on panna nii kohalikud kui turistid rohkem looduses viibima ning liikuma.

Olukorra parandamiseks tutvustan antud tööd Värskas Vallavalitsusele ja SA Setomaa
Turismi töötajatele.

NATURE TOURISM DEVELOPMENT POSSIBILITIES IN VÄRSKA PARISH

SUMMARY

The aim of the study was to obtain a comprehensive insight into nature tourism targets in Värška Parish, map and record their current state and provide recommendations for the future.

The method used was to study tourism infopages in the web and also relevant literature. Consequently, 41 nature local tourism objects with high potential were selected. Visits to all these were made between March 13, 2017 and May 14, 2017. With the help of my questionnaire I was able to pinpoint their location, describe information channels, marketing, accessibility, status, value and involvement in packages. Recommendations for future actions were made. Homepages of selected objects were studied to identify whether these refer to other nature tourism targets. I also interviewed the Värška Parish tourist guide Helen Külvik.

Approximately half of the selected objects have parking space, roadsigns, information boards and are included in Helen Külvik's tourist itinerary. Some information boards and roadsigns are in a decrepit state and should be replaced. Only a few nature tourism targets represented in the questionnaire have a homepage and information on other local nature tourism attractions is scarce. Puhkaeestis.ee webpage includes less than half of the selected nature tourism targets, the best overview is obtainable from Setomaa and Petseri tourism maps. Consolidated results of marketing channels, roadsigns, parking and information boards are presented in a table.

Värška Parish faces the problem of underutilisation of nature tourism potential, seasondependence and absence of nature tourism oriented institutions. The main emphasis has so far been laid on promotion of culture tourism.

First and foremost, I recommend for the future a makeover of hiking trails and a more serious consideration of development and promotion of local nature tourism targets. Homepages, especially the Värskä Parish webpage, might present more information about local hiking trails and beautiful nature attractions. In addition to Seto Külavüü (Seto Village Belt) the concept "Värskä liigub" (Värskä is moving) could be developed with the aim of encouraging both local people and tourists to move around in nature.

For the purpose of improving the situation I shall brief Värskä local government and Setomaa Tourism about the present study.

KASUTATUD KIRJANDUS

1. **Alumäe, H.** Põlvamaa maastikud. (2005). /Toim. I. Mihkels. Tartu: Elmatar. 54 lk.
2. **Ambrož, M.** (2008). Attitudes of local residents towards the development of tourism in Slovenia: The case of the Primorska, Dolenjska, Gorenjska and Ljubljana regions.
[http://www.drustvo-antropologov.si/AN/PDF/2008_1/Anthropological Notebooks XIV 1 Ambroz.pdf](http://www.drustvo-antropologov.si/AN/PDF/2008_1/Anthropological%20Notebooks%20XIV_1_Ambroz.pdf)
(02.05.2017)
3. A Practical Guide to Tourism Destination Management. (2007). Hispaania: Maailma Turismiorganisatsioon.
http://www.visitkerteminde.dk/sites/default/files/asp/visitkerteminde/KUP/a_practical_guide_to_tourism_destination_management.pdf (27.04.2017)
4. **Beerli, A., Martin, J. D.** (2004). Factors influencing destination image.
<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0160738304000349> (28.04.2017)
5. **Bruns-Smith, A., Choy, V., Chong, H., Verma, R.** (2015). Environmental Sustainability in the Hospitality Industry: Best Practices, Guest Participation, and Customer Satisfaction.
<http://scholarship.sha.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1199&context=chrpubs>
(02.05.2017)
6. Eesti Apostlik-Õigeusu kirik 2017^a. Värska Georgiuse kogudus.
<http://www.eoc.ee/kogudus/kogudus-2> (23.03.2017)
7. Eesti Apostlik-Õigeusu kirik 2017^b. Saatse Püha Paraskeva kogudus.
<http://www.eoc.ee/kogudus/saatse-puha-paraskeva-kogudus/> (23.03.2017)
8. Eesti Looduse Infosüsteemi (EELIS) infoleht 2017^a. Mustoja maastikukaitseala.
http://loodus.keskkonnainfo.ee/eelis/default.aspx?state=4;30947564;est;eelisand::&comp=objresult=ala&obj_id=3014 (30.03.2017)
9. Eesti Looduse Infosüsteemi (EELIS) infoleht 2017^b. Tonja laudsipuu.
http://loodus.keskkonnainfo.ee/eelis/default.aspx?state=2;572247461;est;eelisand::&comp=objresult=parandobj&obj_id=1126031922 (08.05.2017)

10. Eesti Looduse Infosüsteemi (EELIS) infoleht 2017^c. Karisilla kivi.
http://loodus.keskkonnainfo.ee/eelis/default.aspx?state=4;1047347660;est;eelisand;;&c_omp=objresult=ala&obj_id=2908 (16.05.17)
11. **Erislan, MM.** (2016). Tourist attraction and the uniqueness of resources on tourist destination in west Java, Indonesia.
http://buscompress.com/uploads/3/4/9/8/34980536/riber_h15-149_251-266_.pdf (28.04.2017)
12. **Fun, F. S., Chiun, L. M., Songan, P., Nair, V.** (2014). The impact of local communities' involvement and relationship quality on sustainable rural tourism in rural area, Sarawak. The moderating impact of self-efficacy.
<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042814042025> (02.05.2017)
13. **Gavrilă-Paven, I.** (2015). Tourism opportunities for valorising the authentic traditional rural space-study case: Ampoi and Mures Valleys microregion, Alba County, Romania.
<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042815021382> (22.04.2017)
14. Helena puhkemaja. – *Helena puhkemaja koduleht*.
<http://helenapuhkemaja.blogspot.com.ee/p/ait.html> (24.03.2017)
15. Hirvemäe puhkekeskus. (2017). – *Värska valla vana koduleht*.
<http://vana.verska.ee/ettevotlus/ettevotete-kataloog/majutus/hirvemae-puhkekeskus.html> (24.03.2017)
16. **Ionela, G. P., Constantin, B. M., Dogaru, L. D.** (2015) Advantages and Limits for Tourism Development in Rural Area (Case Study Ampoi and Mureş Valleys).
<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2212567115015671> (21.04.2017)
17. **Irshad, H.** (2010). Rural tourism – an overview.
[http://www1.agric.gov.ab.ca/\\$Department/deptdocs.nsf/all/csi13476/\\$FILE/Rural-Tourism.pdf](http://www1.agric.gov.ab.ca/$Department/deptdocs.nsf/all/csi13476/$FILE/Rural-Tourism.pdf) (30.04.2017)
18. **Kokkali, P., Koutsouris, A., Chrysochou, P.** (2009). Cognitive components of rural tourism destination images: the case of lake Plastiras, Greece.
<http://www.srcosmos.gr/srcosmos/showpub.aspx?aa=14079> (28.04.2017)
19. **Koolmeister, K.** (2016). Loodusturismi arenguvõimalustest Hiiumaal. (Bakalaureusetöö). Eesti Maaülikooli põllumajandus- ja keskkonnainstituut. Tartu.
20. **Laanetu, M.** (2003) Petseri Põhjalaager. - Setumaa kogumik 1: uurimusi Setumaa arheoloogiast, numismaatikast, etnoloogiast ja ajaloost. /Koost. Aun. M. Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda. 253-274 lk.

21. **Lõvi, L.** Setumaa muuseumid 2: Seto Talumuuseum. (2014). /Koost. M. Aun. Toim. I. Tammaru. Tallinn: Tallinna Raamatutrukikoja OÜ. 112 lk.
22. **Min, Z., Xiaoli, P., Bihu, W.** (2012). Research on residents' perceptions on tourism impacts and attitudes — a case study of Pingyao ancient city. http://upcommons.upc.edu/bitstream/handle/2099/12318/C_38_3.pdf?sequence=1&isAllowed=y (02.05.2017)
23. **Muresan, I. C., Oroian, C. F., Harun, R., Arion, F. H., Porutiu, A., Chiciudean, G. O., Todea, A., Lile, R.** (2016). Local Residents' Attitude toward Sustainable Rural Tourism Development. (<http://www.mdpi.com/2071-1050/8/1/100/htm#B22-sustainability-08-00100>) (02.05.2017)
24. Lahe kohvik. (2017). – *Värskasse elama*. <http://www.tulemaale.ee/kogukond/verska> (10.05.2017)
25. Laskevälja rattarada (43 km). – *Värskasse elama*. http://www.tulemaale.ee/kogukond/verska/tegevused_voimalused/laskev%C3%A4lja-rattarada-43-km (30.03.2017)
26. **Lee, T. H., Hsieh, H. P.** (2016). Indicators of sustainable tourism: A case study from a Taiwan's wetland. <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1470160X16301273> (02.05.2017)
27. **Lehtinen, U.** (2012). Sustainability and local food procurement: A case study of Finnish public catering. https://www.researchgate.net/publication/243973471_Sustainability_and_local_food_procurement_A_case_study_of_Finnish_public_catering?enrichId=rgreq-227e18b9c16941f79709f2d10be48923-XXX&enrichSource=Y292ZXJQYWdlOzI0Mzk3MzQ3MTtBUzoMDQ5NzczNDMxODg5OTVAMTQwMjAzOTk1NzM3NA%3D%3D&el=1_x_3&esc=publicationCoverPdf (07.05.2017)
28. Loodusega koos 2017^a. Lõunalaagri matkarada. <http://loodusegakoos.ee/kuhuminna/puhkealad/rapina-varska-puhkeala/9398> (23.03.2017)
29. Loodusega koos 2017^b. Laskevälja rattarada. <http://loodusegakoos.ee/kuhuminna/puhkealad/rapina-varska-puhkeala/laskevalja-rattarada-43-km> (30.03.2017)

30. Loodusega koos 2017^c. Värskas metsamajas I.
<http://loodusegakoos.ee/kuhuminna/puhkealad/rapina-varska-puhkeala/1375>
 (24.03.2017)
31. Loodusega koos 2017^d. Luige metsamajas.
<http://loodusegakoos.ee/kuhuminna/puhkealad/rapina-varska-puhkeala/1377>
 (24.03.2017)
32. Loodusega koos 2017^e. Poogandi lõkkekoht.
<https://loodusegakoos.ee/kuhuminna/puhkealad/rapina-varska-puhkeala/poogandi-lokkekoht> (30.03.2017)
33. **Loureiro, S. M. C.** (2014). The role of the rural tourism experience economy in place attachment and behavioral intentions.
<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0278431914000395> (21.04.2017)
34. **Mihhailov, L.** (2013). Peipsi-Pihkva järve asulad. Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda. 528 lk.
35. National Geographic kollaste akende kultuurimarsruut. – *Lõuna-Eesti Turism*.
<http://www.southeastonia.ee/uudiskiri/LET-Tartu-infokiri-NG-1113-0314-EST.pdf>
 (20.03.2017)
36. **Pesonen, J., Komppula, R.** (2010). Rural Wellbeing Tourism: Motivations and Expectations. <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1447677000000747>
 (21.04.2017)
37. Pihla piiriraja pajatused. (2017). – *Keskkonnaharidus*.
https://www.keskkonnaharidus.ee/wp-content/uploads/2015/06/VALMISpihla-piirirada_1.pdf (10.05.2017)
38. Podmotsa küla. (2017) – *Elu kahe maailma piiril*.
<http://visitsoutheastonia.com/sihtkohad/podmotsa-kula/> (20.03.2017)
39. Podmotsa. – *Värskas valla koduleht*.
<https://www.verska.ee/documents/1708944/3136670/podmotsa.pdf/fcebf966-08c8-4222-afac-dfad2455b109> (20.03.2017)
40. Puhka Eestis 2017^a. Õrsava matkarada. <https://puhkaeestis.ee/et/orsava-matkarada>
 (30.03.2017)
41. Puhka Eestis 2017^b. Podmotsa tsässon. <https://www.puhkaeestis.ee/et/podmotsa-tsasson>
 (11.04.2017)
42. Puhka Eestis 2017^c. Värskas Sanatooriumi hotell. <https://www.puhkaeestis.ee/et/varska-sanatooriumi-hotell> (23.03.2017)

43. Puhka Eestis 2017^d. EAÕK Saatse Püha Paraskeva kirik. <https://www.puhkaeestis.ee/et/eaok-saatse-puha-paraskeva-kirik> (23.03.2017)
44. Puhka Eestis 2017^e. Seto Talumuuseum. <https://www.puhkaeestis.ee/et/seto-talumuuseum> (23.03.2017)
45. Puhka Eestis 2017^f. Seto Talumuuseumi Tsäimaja. <https://www.puhkaeestis.ee/et/seto-talumuuseumi-tsaimaja> (23.03.2017)
46. Puhka Eestis 2017^g. Saatse Seto Muuseum. <https://www.puhkaeestis.ee/et/saatse-seto-muuseum> (23.03.2017)
47. Puhka Eestis 2017^h. Vana Jüri Seebikoda. <https://puhkaeestis.ee/et/vana-juri-seebikoda> (23.03.2017)
48. Puhka Eestis 2017ⁱ. Värsk külalistemaja. <https://puhkaeestis.ee/et/varska-kulalistemaja> (24.03.2017)
49. Puhka Eestis 2017^j. Helena puhkemaja. <https://puhkaeestis.ee/et/helena-puhkemaja> (24.03.2017)
50. Puhka Eestis 2017^k. Koidu Kodu. <https://www.puhkaeestis.ee/et/koidu-kodu> (24.03.2017)
51. Puhka Eestis 2017^l. Järve puhketalu. <https://puhkaeestis.ee/et/jarve-puhketalu> (24.03.2017)
52. Puhka Eestis 2017^m. Näki kohvik. <https://www.puhkaeestis.ee/et/naki-kohvik-varska-veekeskuses> (10.05.2017)
53. Puhka Eestis 2017ⁿ. Toomemäe talu kodurestoran Maagõkõnõ. <https://puhkaeestis.ee/et/toomemae-talu-kodurestoran-maagokono> (24.03.2017)
54. Puhkemaja. – *OK Peko puhkemaja*. <http://peko.ee/klubimaja/> (24.03.2017)
55. Puhkus maal Baltikumis ja Värsk. (2017) – *Hirvemäe puhkekeskus*. <http://hirvemae.ee/eesti/index.php> (24.03.2017)
56. Raudjärv, M. (2013) Mattimar OÜ – kakskümmend tegevusaastat. <https://ojs.utlib.ee/index.php/TPEP/article/viewFile/1077/1042>
57. Reisid Värskast. (2017). – *Seto Line*. <http://www.setoline.ee/reis/reisid-varskast/> (18.04.2017)
58. **Reitsamer, B. F., Brunner-Sperdin, A., Stokburger-Sauer, N. E.** (2016) Destination attractiveness and destination attachment: The mediating role of tourists' attitude. <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2211973616300459> (28.04.2017)

59. **Royo-Vela, M.** (2007). Rural-cultural excursion conceptualization: A local tourism marketing management model based on tourist destination image measurement. <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0261517708001210> (28.04.2017)
60. Saatse saabas. (2017) – *Reisisell*. <http://www.reisisell.ee/index.php/polvamaa-turism/224-saatse-saabas> (10.05.2017)
61. Saatse Seto muuseum. (2017). – *Seto Talumuuseum*. http://www.setomuuseum.ee/hinnakiri-ja-teenused_saatse-muuseum/ (09.05.2017)
62. Saatsest Vasknarvani: Peipsiveere kultuuri- ja loodusrada. (2005). /Koost. L. Ainsoo., U. Ainsoo. Tallinn: MTÜ Liivimaa Mälu. 90 lk.
63. **Scaglione, A., Mendola, D.** (2016) Measuring the perceived value of rural tourism: a field survey in the western Sicilian agritourism sector. <https://link.springer.com/article/10.1007/s11135-016-0437-8> (22.04.2017)
64. **Scutariu, A. L., Nastase, C., Popescu, M.** (2016). Perspectives of Sustainable Development of Tourism in the North-East Region of Romania. <http://www.mdpi.com/2071-1050/9/1/56> (02.05.2017)
65. Setomaa 1: loodus. (2016). /Koost. M. Külvik., K. Palo., I. Puura. Toim. K. Palo., H. Külvik., M. Külvik., I. Puura., K. Viilma., T. Kaalep. M. Aun. Tartu: Eesti Rahva Muuseum. 544 lk.
66. Setomaa tsässonad. (2011). /Koost. A. Raudoja., T. Mäkeläinen. Toim. H. Alumäe. Tartu: Greifi trükikoda. 578 lk.
67. **Silva, L., Leal, J.** (2015). Rural tourism and national identity building in contemporary Europe: Evidence from Portugal. <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0743016715000200> (21.04.2017)
68. **Snieska, V., Barkauskienė, K., Barkauskas, V.** (2014). The impact of economic factors on the development of rural tourism: Lithuanian case. <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042814060091> (21.04.2017)
69. Säästva turismi tegevusjuhend. (2007). Tallinn: Arenguprogrammide keskus EMI-ECO. https://d3otexg1kysjv4.cloudfront.net/docs/2887978_saastva-turismi-tegevusjuhend.pdf (02.05.2017)
70. **Tohva, L.** Looduse raamatukogu: Setomaa. (2013). /Koost. H. Külvik. Tartu: Kroonpress. 96 lk.
71. **Tohva, L.** (2010). Põlvamaa radade matkajuht. Mööda jõgesid, läbi soode ja põlismetsade – *Eesti Loodus*. Nr. 6-7. http://www.loodusajakiri.ee/eesti_loodus/artikkel3359_3333.html (15.04.2017)

72. Toomemäe talu kodurestoran Maagõkõnõ. (2017). – *Eesti Toidutee*.
<http://www.toidutee.ee/ettevotted/toomemae-talu-kodurestoran-maagokono-et/139>
 (09.05.2017)
73. Toomemäe Talu kodurestoran Maagõkõ. – *Toomemäe talu*.
<http://www.toomemaetalu.ee/> (24.03.2017)
74. Vahtraoru talu. (2017) – *Vahtraoru Talu koduleht*. <http://www.vahtraorg.eu/asukoht>
 (01.04.2017)
75. Vahtraoru talu. (2017). – *Värskas valla vana koduleht*.
<http://vana.verska.ee/ettevotlus/ettevotete-kataloog/aktiivne-puhkus/vahtraoru-talu.html> (23.03.2017)
76. **Valk, T.** (2012). Mustoja maastikukaitseala militaarne minevik. - *Eesti Loodus*. Nr. 8.
http://www.eestiloodus.ee/artikkel4739_4704.html (15.04.2017)
77. **Vengesayi, S.** (2003). A conceptual model of tourism competitiveness and attractiveness.
http://anzmac.org/conference_archive/2003/papers/CON20_vengesayis.pdf
 (05.05.2017)
78. Verhulitsa liikumis- ja suusarajad. (2017). – *Eesti spordiregister*.
<https://www.spordiregister.ee/ehitised.php?eh=371> (09.05.2017)
79. Verhulitsa liikumis- ja suusarajad. (2017). – *Spordiplatsid.ee*.
<http://spordiplatsid.ee/plats/tervisejooks-ja-kond/364/Verhulitsa-liikumis-ja-suusarajad>
 (09.05.2017)
80. Verhuulitsa laudsi pettäi. (2017) – *eestigiid.ee*
<http://www.eestigiid.ee/?SCat=40&CatID=0&ItemID=1281> (24.03.2017)
81. **Voolaid, P.** (2017) Tinaliiva liivik taastati ajaloolistes piirides.
<https://www.rmke.ee/metsa-majandamine/loodusblogi/tinaliiva-liivik-avati-ajaloolistes-piirides> (08.05.2017)
82. Väike õppematk Lõunalaagri rajal Setomaal. (2015). – *Reisijutud*.
<https://www.reisijutud.com/Lounarada> (23.03.2017)
83. Värskas Külalistemaja. – *Eesti Maaturism*.
http://www.maaturism.ee/index.php?id=ee&liige_id=277 (24.03.2017)
84. Värskas Originaal. (2017). – *Värskas vee koduleht*. <http://varskaeesi.ee/ajalugu/>
 (02.04.2017)

85. Värška Sanatoorium ja Veekeskus 2017^a. Pikalombi loodusrajad. <http://spavarska.ee/vaba-aeg/pikalombi-loodusrajad/> (20.03.2017)
86. Värška Sanatoorium ja Veekeskus 2017^b. <http://spavarska.ee/> (20.03.2017)
87. Värška Sanatoorium ja Veekeskus 2017^c. Näki kohvik. <http://spavarska.ee/naki-kohvik/> (24.03.2017)
88. Värška Sanatoorium ja Veekeskus 2017^d. Lahe kohvik. <http://spavarska.ee/lahe-kohvik/> (24.03.2017)
89. Värška Tervisespordikeskus. (2013). – *Põlva Maavalitsus*. <http://polva.maavalitsus.ee/varska-tervisespordikeskus> (08.05.2017)
90. Värška tervisespordirada. (2017). – *Spordiplatsid.ee*. <http://spordiplatsid.ee/plats/tervisejooks-ja-kond/371/Varska-Tervisespordirada> (07.05.2017)
91. What is tourist destination? (2017). – *IGI Global*. <http://www.igi-global.com/dictionary/tourist-destination/39274> (27.04.2017)
92. Zadel, Z., Ivančić, I., Čevapović, I. (2014). Residents attitudes towards tourism potential of small rural city of Požega. https://www.fthm.uniri.hr/files/Kongresi/THI/Papers/2014/THI_May2014_174to188.pdf (06.05.2017)
93. Žemla, M. (2016). Tourism destination: The networking approach. <https://www.degruyter.com/downloadpdf/j/mgr.2016.24.issue-4/mgr-2016-0018/mgr-2016-0018.pdf> (27.04.2017)
94. Yun, D., Hennessy, S. M., Courtney, S. A. (2011). Motivations and preferred activities of tourists to rural destinations: a comparative analysis of rural and urban residents. <http://scholarworks.umass.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1685&context=ttra> (07.05.2017)

LISAD

Lisa 1. Loodusturismi objekti ankeet.

Asukoht:

Info:

Turundus:

Ligipääs:

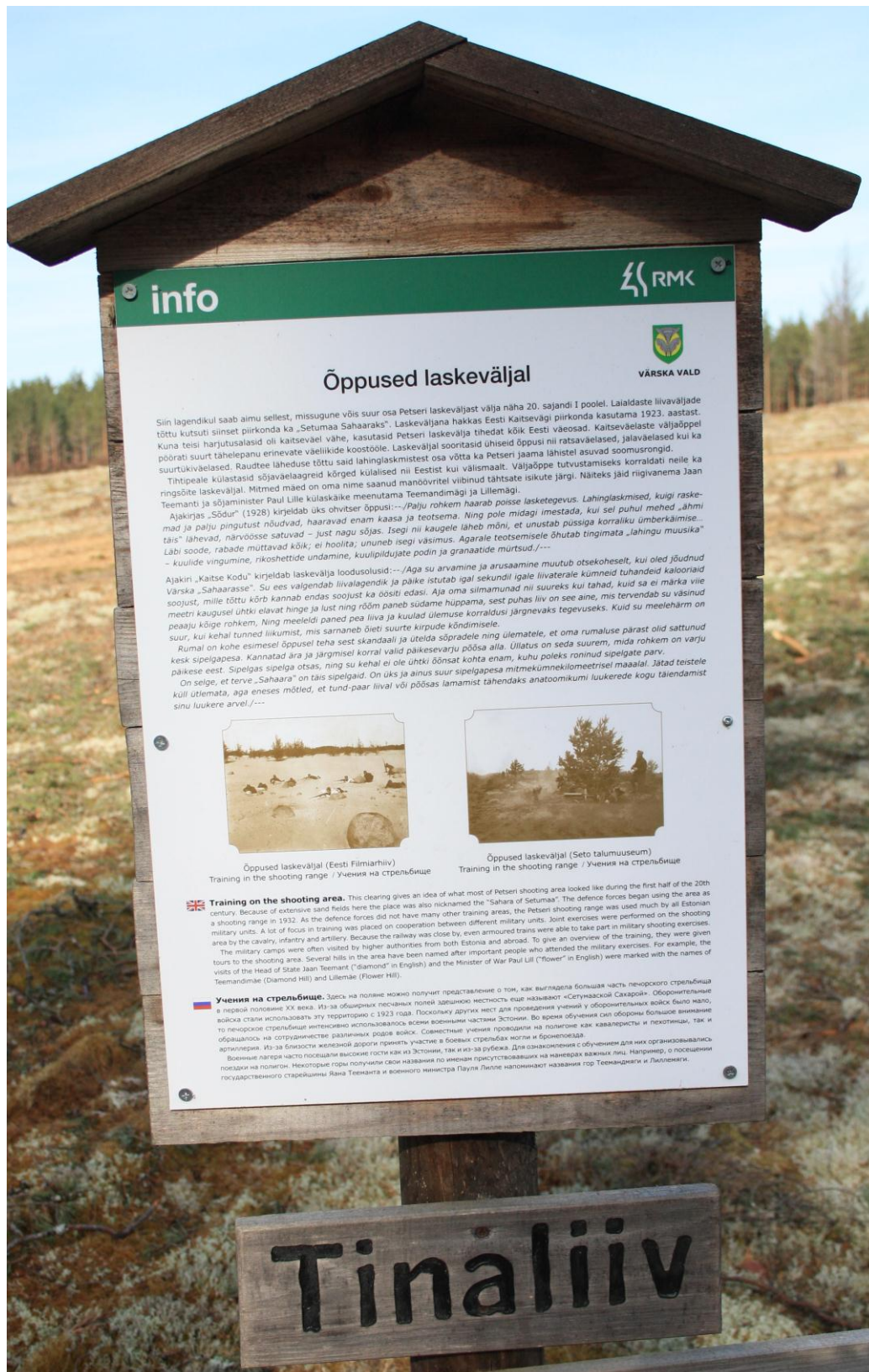
Seisukord:

Lugu/väärtus:

Toode/teenus:

Parandused/ettepanekud:

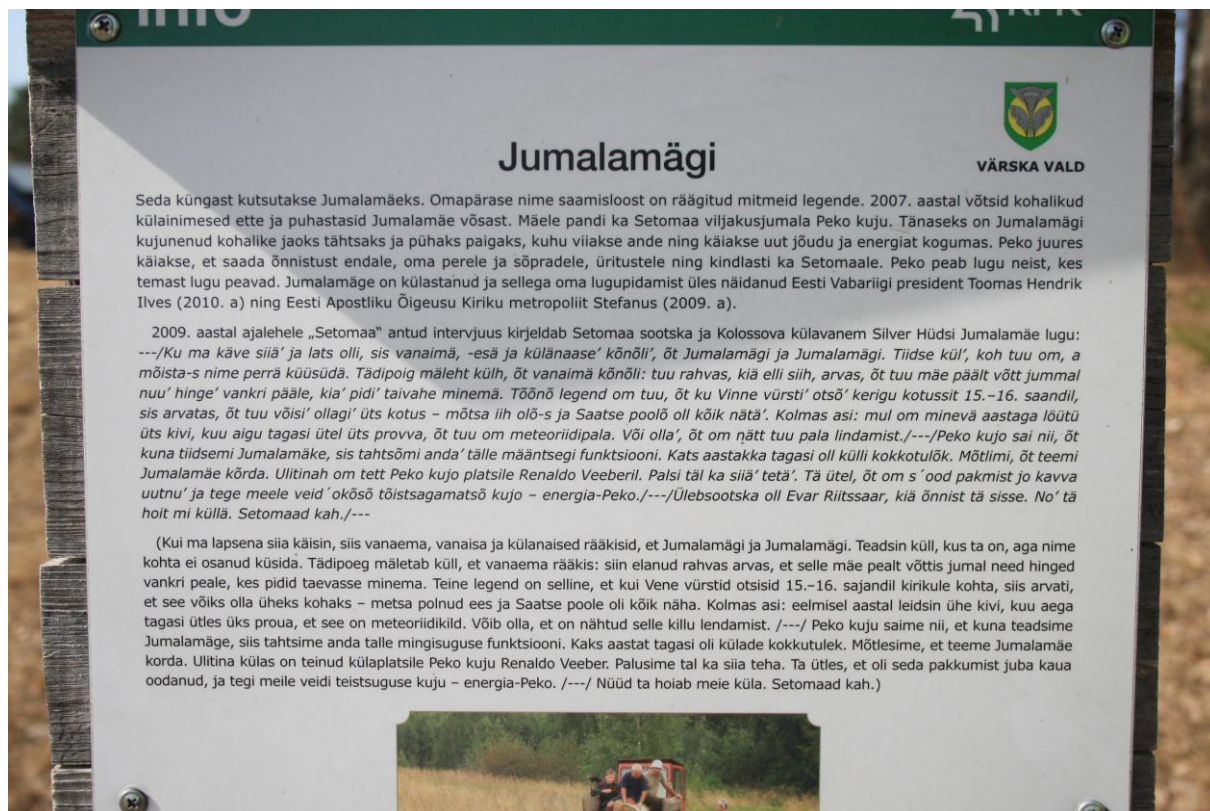
Lisa 2. Infotahvel Tinaliiva liiviku juures.

Lisa 3. Infotahvel Värskä Sanatooriumi juures.

Lisa 4. Infotahvel Jumalamäe juures.

Lihtlitsents lõputöö salvestamiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks (avaldamise tähtajaline piirang) ning juhendaja(te) kinnitus töö kaitsmisele lubamise kohta

Mina,

_____,

(*autori nimi*)

sünniaeg _____,

1. annan Eesti Maaülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud lõputöö

_____,

lõputöö pealkiri

mille _____ juhendaja(d) _____ on

_____,

juhendaja(te) nimi

- 1.1. salvestamiseks säilitamise eesmärgil,
1.2. digiarhiivi DSpace lisamiseks ja
1.3. veebikeskkonnas üldsusele kättesaadavaks tegemiseks pärast tähtajalise piirangu lõppemist kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Lõputöö autor _____

(*allkiri*)

Tartu, _____

(*kuupäev*)

Juhendaja(te) kinnitus lõputöö kaitsmisele lubamise kohta

Luban lõputöö kaitsmisele.

(juhendaja nimi ja allkiri)

(kuupäev)

(juhendaja nimi ja allkiri)

(kuupäev)